

LUNDS
UNIVERSITET

Närvaro, frånvaro, användning och anpassning

Odokumenterade immigranternas sociala rum i den svenska kontexten

Lina Gustafsson

Utvecklingsstudier, UTVK01
Höstterminen 2011

Handledare: Yahia Mahmoud

Abstract

This thesis explores undocumented immigrants' social space within the discourse of non-citizenship in the context of Sweden. With an aim to elucidating and characterizing their use and reorganization of, as well as access to and exclusion from the societal space, it touches upon the used spaces as well as their maintenance of everyday life within the same. The non-citizen of Sweden – the undocumented immigrant – creates, together with the infrastructure that surrounds them, an adjusted space through their citizen and spatial practices. Drawing upon Henri Lefebvre's theory on social space and a discourse analysis, the thesis thus explores the specific spaces of medicinal care, childcare and school, informal labour market and workplace, churches as institutions of help, as well as the "city" as a whole and the fear of movement within it. In specific rooms, undocumented immigrants expand their lived horizon, whilst in others they have to comply with existing structures. The thesis concludes that both actors (the nation-state and the undocumented immigrant) have to – although in different manners – relate to one another's space. The decisive power, however, never fully embodies the undocumented immigrants.

Keywords: Undocumented immigrants, social space, Sweden, non-citizenship

Nyckelord: Odokumenterade immigranter, sociala rum, Sverige, icke-medborgarskap

Word Count: 18224

Innehållsförteckning

Abstract.....	1
Innehållsförteckning.....	3
1 Inledning.....	5
1.1 Syfte och frågeställning.....	6
1.2 Avgränsningar.....	7
1.3 Begreppsanvändning.....	7
1.4 Uppsatsens disposition.....	8
2 Teoretisk förförståelse.....	9
2.1 Det sociala rummet och den spatiala triaden.....	9
2.1.1 Dominering och anpassning.....	11
3 Metod och material.....	14
3.1 Akademiskt, politiskt och kompletterande material.....	14
3.2 Intervjuer.....	14
3.2.1 Snöbollstekniken och kontakt med informanter.....	15
3.2.2 Semistrukturerade intervjuer och intervjuguider.....	16
3.3 Observationer och deltagandeobservationer.....	18
3.4 Diskurs- och kritisk diskursanalys.....	19
3.4.1 Diskurs.....	19
3.4.2 Kritisk diskursanalys.....	20
3.4.3 Analytiska verktyg.....	20
4 Det abstrakta och dominerande rummet.....	22
4.1 Den nationella kontexten och icke-medborgarskapet.....	22
5 Rumsdiskurser: närvaro, frånvaro, användning och anpassning.....	25
5.1 De osynliga gränserna och det andra livet.....	25
5.2 Vit och grå hälso- och sjukvård.....	28
5.2.1 Det formella ”vårdrummet” och dess brytpunkt.....	28
5.2.2 Vårdens frivilligsektor.....	30
5.3 Men barnen då?.....	33
5.4 Informellt arbete.....	35
5.5 I avsaknaden av ett hem.....	39
5.6 Kyrkan: Guds rikes ambassader och hjälpen.....	41
6 Slutord.....	45
6.1 Sammanfattning och slutsatser.....	45
6.2 Avslutande reflektion.....	48
Referenser.....	49
Litteratur.....	49

Övrigt referensmaterial	51
Appendix I	52
Appendix II.....	54
Appendix III	56

1 Inledning

I globaliseringens tecken länkas världen samman. Allt går snabbare och är mer tillgängligt för *medborgaren* i det globala samhället samtidigt som människor kan kommunicera och förflytta sig över politiska och geografiska gränser på kortare tid än någonsin. Trots att tillgängligheten och möjligheten har vuxit sig stor finns det klasser som inte släpps in i det offentliga rummet. Istället tar eller tvingas de ta bakdörren till utrymmen de vill eller behöver ha access till. Gruppen – som återfinns världen över – är odokumenterade immigranter. Den faktiska förekomsten av migrationsprocesser genom samhällets bakdörr betvivlas i de flesta fall inte, istället är dess volym omtvistad liksom orsakerna (se Alexander et al 2010:1-2; Castles & Miller 2009:3-4; Socialstyrelsen 2010:269-70). Exempelvis betonar socialstyrelsen att migration är en del av globaliseringens sammanlänkande effekter och dess roll som gränsöverskridande kraft där nätverk bildas och överför kapital liksom kunskap och socialt kapital (Socialstyrelsen 2010:26-8).

Med många diversifierade ord och i relation till olika sammanhang beskrivs odokumenterade immigranter: ett hot, icke-tillhörande, illegal, gömd, under jorden, utnyttjande, rättigheter, jobb. Dessutom florerar berättelser om vilka förutsättningar, möjligheter, hinder och svårigheter dessa människor lever under. Men hur upplever dessa människor själva sin verklighet – sitt sociala rum – och hur upprätthåller de sitt materiella, ekonomiska och sociala liv? Hur och var agerar de odokumenterade migranterna? Hur ser deras liv ut i den nationella kontexten? Vilka rum har de tillgång till? Med denna uppsats görs ett försök att karaktärisera och utöka förståelsen för dessa frågor och som en första inblick kan Sara Ahmeds – som lever i Sverige utan att kunna utvisas¹ – bild av sin verklighet läsas och begrundas:

“Och livet i väntan på utvisning, utan svenskt personnummer, är allt annat än lätt säger Sara. Det är svårt att köpa tågbiljetter och skaffa ett telefonabonnemang. Saker som de flesta tar för givet. Och att hämta ut recept på apoteket eller söka vård är alltid svårt utan de fyra sista siffrorna berättar hon.

– Alltså. Jag existerar inte på systemet helt enkelt ... jag finns inte ... jag finns inte, jag är ingen människa i det här landet kan man säga, jag existerar inte.” (SR Kaliber 2011)

Sara lever inte ”gömd” men ställs ändå utanför samhällets kategorisering om tillhörande när hon inte kan utvisas och samtidigt inte har rätt att stanna i Sverige. Många av de moment som Sara beskriver här är typiska för odokumenterade immigranter. Hon påvisar här att hon inte har ett personnummer och därmed blir många saker i hennes liv svåra. Genom att inte ses som medborgare har hon inte tillträde till rum som många gånger ses som självklara i samhället. I andra beskrivningar framkommer rädslan och kostnaden för att *göra fel*. Rädslan skapar därmed en anpassning till kontextens strukturer (se Khosravi 2006:296).

¹ Sara Ahmed lever som odokumenterad i Sverige då hennes utvisning inte kan verkställas. Sara menar att hennes ursprungsland är Somalia och på grund av detta har de svenska myndigheterna inte kunnat utvisa

I andra lägen – där behoven är uttryckliga – omorganiseras eller förhandlas de rådande strukturerna för att fånga in anspråken. Just detta – odokumenterade immigranternas närvaro, frånvaro, användning och anpassning inom samhället – kommer att utforskas de kommande kapitlen. För att kunna säga något om det sociala rummets vara och konstruktion kommer en diskursanalys med en rumslig orientering användas. Men innan dess – varför är det intressant att undersöka detta i en kontext som Sverige där kvantiteten individer som lever odokumenterat sträcker sig från tio till femtio tusen (Alexander et al 2010:1-2; Socialstyrelsen 2010:268)? Hjälparen Anna – en av mina informanter (se nedan) uttrycker det så här när hon påpekar att man inte talar om fenomenet i så hög utsträckning i Sverige:

Anna: ”Det är en slags skuggvärld. En parallellvärld. Så är det ju om man tänker sig i USA. En massa illegala människor finns på denna jättekontinent som ingen bryr sig om. Människor som finns där i massor.”

Anna påvisar här behovet att uttryckligen prata om företeelsen som hon upplever som parallell och skugglik. Hon liksom jag vill därför synliggöra den heterogena gruppens reella närvaro i den svenska kontexten – hur obetydlig den än kan tänkas vara i relation till andra mer omfattande yttringar.

1.1 Syfte och frågeställning

Denna uppsats ämnar utforska hur odokumenterade immigranternas sociala rum konstrueras och organiseras i den svenska kontexten genom att dels undersöka hur odokumenterade immigranter själva upplever och beskriver sin verklighet liksom att utforska hur de och deras användning av samhällets rum beskrivs. I mittpunkten finns således dessa människors upplevelser av att migrera, att leva utanför, alltjämt inom, samhällets normsatta struktur samt hur de upprätthåller, i likhet med andra människor inom samma kontext, sitt liv. Vad anser de sig ha eller inte ha tillgång till i samhället och hur skapar och agerar de i sin verklighet?

Den övergripande frågan som uppsatsen ämnar besvara är således:

- *Hur konstrueras och organiseras den odokumenterade immigrantens sociala rum i den svenska kontexten?*

Eftersom materialet inte endast grundas i självartikulerade utsagor, utan också kringgårdande infrastruktur och observationer kan frågan delas i två. Följaktligen ämnar uppsatsen både besvara hur den odokumenterade immigranten *konstruerar* sitt sociala rum, liksom hur den odokumenterade immigrantens rum *konstrueras*. Både den externa och interna kunskapen ses således som viktig för att kunna säga något om denna heterogena

grupps verklighet och rörelse i samhället. Till hjälp kommer följande underfrågor att användas.

- *Vilka rum kan sammanlänkas med odokumenterade immigranter?*
- *Vilka rum har odokumenterade immigranter tillgång till och hur har de organiserats?*
- *Vilka rum stängs odokumenterade immigranter ute ifrån?*
- *Vad upplever odokumenterade immigranter i de olika rummen?*
- *Hur rör sig och använder odokumenterade immigranter "staden" och "samhället"?*

Liksom påpekat ovan eftersöks svaren på frågorna både från gruppens självupplevda erfarenheter, externa aktörers erfarenheter och undersökningar i ämnet och kring gruppen.

1.2 Avgränsningar

En primär avgränsning är värd att nämna. Trots att migrationsprocesserna som odokumenterade immigranterna ingår i är ett globalt fenomen kommer företeelsen endast undersökas i relation till den svenska kontexten. Samtidigt motiveras valet med den kvantitativt mindre yttringen som den svenska kontexten har. Detta är dock inte att förringa betydelsen av och länken till de globala processerna – som är en reell företeelse och också mycket närvarande för gruppen i fråga. Likaså begränsas uppsatsens omfång till hur rummen konstrueras idag. Med andra ord eftersöks inte orsaker eller framtida konsekvenser av hur rummet konstruerats.

1.3 Begreppsanvändning

Det första och mest centrala begreppet i uppsatsen är socialt rum. Dess innebörd återges dock i nästkommande kapitel (2). De andra termerna som här kommer förklaras härleds till gruppen som ligger inom uppsatsens fokus – dvs. odokumenterade immigranter. I den svenska, liksom internationella kontexten används dock flertalet andra begrepp som också refererar helt eller delvis till samma grupp. Akademiens skiftande begreppsanvändning beror delvis på att man inte vill föra fram termer som inte anses diskursivt gångbara alternativt att ett "nytt" begrepp anses fånga karaktären i vistelsen på ett bättre sätt. Jag har dock valt att hålla mig till denna eftersom jag tycker den speglar vistelsens karaktär samtidigt som att förståelsen för vilka som åsyftas är relativt klar liksom att den är bred. Termer såsom illegal har uteslutits helt eftersom jag inte vill framhålla att individerna skall ses som olagliga/kriminella på något vis. Begreppet papperslös – som används flitigt idag – syftar till "sans papier" och de pappershandlingar som styrker identitet i Frankrike. I detta sammanhang tycker jag att odokumenterad är mer representativ. Detta gäller även termen irreguljär. Termen papperslös förekommer och har används i uppsatsen och skall därför ses som synonym till odokumenterad i detta sammanhang. Många av mina informanter använder sig även av termen gömd men denna känns för informell, samt att alla som lever under dessa förutsättningar lever inte *gömda* i samhället (se vidare Holgersson 2011:18-21;

Khosravi 2006:284-5; Khosravi 2010:96; Sager 2011:21-4). Till benämningen lägger jag således människor som sökt asyl men fått avslag, personer som aldrig har sökt asyl eller uppehållstillstånd och människor som lever ”gömda”. Viktigt är att nämna att gruppen även benämns som icke-medborgare med referens till det nationella (se vidare kapitel 4).

1.4 Uppsatsens disposition

I nästkommande kapitel (2) kommer uppsatsens teoretiska förförståelse om det sociala rummet att behandlas. De tillämpade metoderna liksom och materialval behandlas i kapitel 3. I kapitel 4 avhandlas och diskuteras diskursordningen inom vilka de i kapitel 5 identifierade rumsdiskurserna skall förstås. Kapitel 6 agerar sedan slutord där uppsatsen sammanfattas och resultaten diskuteras.

2 Teoretisk förförståelse

I följande avsnitt kommer uppsatsens teoretiska förförståelse behandlas. Sektionen kommer således att fördjupa förståelsen för rummet och betydelsen den har för en ökad insikt i odokumenterade immigranternas upplevelse och skapande av sin verklighet i den svenska kontexten. Henri Lefebvres (2011) tankar kring det sociala rummet kommer utgöra den teoretiska förförståelsen och således bistå med verktyg för att undersöka hur papperslösa upplever och skapar sin verklighet. Till hjälp används också David Harveys (2011) samt Lina Olssons (2008) förståelse och förklaringar till Lefebvres tankar om rummet.

2.1 Det sociala rummet och den spatiala triaden

Att prata om *rum* kan verka intetsägande i relation till den mänskliga upplevelsen. Vad kan egentligen sägas utifrån vad som ryms inom de fyra väggarna som *rummet* utgör? Och varför fokusera på de fysiska elementen eller ”miljön” som omger oss? Kan detta verkligen vara behjälpligt för en vidgad förståelse? Mitt svar i relation till Lefebvres tankar om rummet (space) är: Nej. Endast det fysiska, fixerade och tomma rummet, såsom vi ofta tänker oss det, kan inte ge oss en djupare förståelse. Tanken med att använda rummet som bas för att utforska odokumenterade immigranternas verklighet grundas därför inte rummets fysiska och allmänt benämnda karaktär. Istället är det *sociala* rummet (social space) – där den fysiska verkligheten visserligen är *en* del – utgångspunkten från vilken individernas upplevelse och verkligheten skall förstås.

”Everyone knows what is meant when we speak of a ‘room’ in an apartment, the ‘corner’ of the street, a ‘marketplace’, a shopping or cultural ‘centre’, a public ‘place’, and so on. These terms of everyday discourse serve to distinguish, but not to isolate, particular spaces, and in general to describe a social space. They correspond to a specific use of that space, and hence to a spatial practice that they express and constitute” (Lefebvre 2011:16).

Här ger Lefebvre en introducerande bild av vad som kommer ligga fokus gällande rumsligheten. De specifika ”fysiska” rummen, såsom vi normalt talar om och känner igen dem, där mänskliga aktiviteter pågår, har även andra aspekter som tillsammans bildar ett *socialt rum*. I skärpunkten av detta ligger Lefebvres teori om rumsligheten där hans triad av korrelerade enheter (moment) är huvudnumret. Dessa tre enheter utgör individuellt, ändock tillsammans, delar i vad han kallar det *sociala rummet* (social space) och produktionen av det (se nedan). Lefebvre förtydligar innebörden av och innehållet i det sociala rummet genom att påpeka att:

”Social space thus remains the space of society, of social life. Man does not live by words alone; all ”subjects” are situated in a space in which they must either recognize themselves or lose themselves, a space which they may both enjoy and modify” (Lefebvre 2011:35).

Samhället och människans sociala liv innefattas eller ryms således i (det sociala) rummet. Rummet upplevs i relation till de fysiska elementen, samtidigt föreställs det i ord och bild och likaså ”levs” det genom känslorna för och i relation till rummet. Subjektivt – utifrån individerna/gruppen – är det sociala rummet:

”the horizon of the centre of which they place themselves and in which they live. The extent of this horizon differs from group to group, according to their situation and their particular activities” (Lefebvre 2002:231).

Det sociala rummet utgörs enligt Lefebvre av ”the perceived – conceived – lived triad” (upplevd – föreställd – levd). Med vad Lefebvre benämner i spatiala termer består denna triad² av:

- det fysiska rummet (social practice)
- rummets representationer (representations of space)
- representationernas rum (representational space).

För att klargöra de olika aspekterna av rummet använder Lefebvre kroppen som metafor. Den faktiska användningen av kroppen – med händer och sinnesorgan – förutsätts för interaktion och upplevelse av det fysiska rummet (Lefebvre 2011:38-9, 40). Förenklat av Harvey, formas det fysiska rummet av upplevelse (perception); dvs. ”rummet såsom det förnims med våra sinnen” (Harvey 2011:34). Rummets representationer – eller det abstrakta föreställda rummet – är konstruerat av identifieringen/föreställningen av ”verkligheten”. Akademiker, forskare och andra ”vetare” identifierar, skildrar eller beskriver upplevelsen av det fysiska eller miljön inom vilken subjektet anses befinna sig – och på så vis skapas dominerande och ofta verbala representationer av rummet (Harvey 2011:35; Lefebvre 2011:38-9, 40). Det levda rummet – representationernas rum – hänvisas både till symbolism och till hur subjektet lever i rummet (Lefebvre 2011:39). Vi uppehåller oss inte endast i rummet, istället lever vi – ”fysiskt och känslomässigt” – i det. På detta vis frammanar rummet ”inbillningar, rädslor, känslor, fantasier och drömmar”. Det levda rummet är – i kontrast till det föreställda rummet – dominerat eftersom berättelser eller föreställningar om rummet påverkar våra känslor inför det (Harvey 2011:35). Framförallt kommer upplevd (fysisk), föreställd (abstrakt) och levd (känslor i och inför) rum användas i den fortsatta framställningen.

Efter denna utläggning kan det återigen vara lämpligt att ta upp frågan om rummets relevans för ämnet. Med de element som presenteras kan vi försöka förstå inte bara den

² De svenska begreppen i den rumsliga triaden och som används här är direkt motsvariga till den svenska översättningen av David Harveys användning och förklaring av Lefebvres begrepp (se Harvey 2011:34-5).

fysiska aspekten (inom vilka rum odokumenterade fysiskt lever sina liv), utan även den föreställda verklighet som finns runtom dessa individer. Inte minst kan det levda rummet ge en förståelse för känslorna inför rummet. Intressant kan även det föreställda och dominerande rummets effekt på det levda rummet eventuellt påvisas.

2.1.1 Dominering och anpassning

Såsom tidigare nämnts menar Lefebvre att det sociala rummet inte är predestinerat och existerande i ett vakuum.

”(Social) space is a (social) product” (Lefebvre 2011:26).

På detta koncisa sätt påvisar Lefebvre sin övertygelse om att rummet varken är ett statiskt eller tomt utrymme som fylls på med innehåll (se även Lefebvre 2011:15). Istället är det en social produkt som skapas av och i samspel med de fysiska, mentala och sociala aspekterna. Men samtidigt som rummet är en produkt ingår denna som ett element i en kontinuerlig process. Lina Olsson påvisar i sin avhandling ”Den självorganiserade staden” Lefebvres tankar genom att befästa att:

”Trots att rummet är en produkt av samhällets produktionsformer, sociala relationer och verksamheter äger det samtidigt en förmåga att strukturera, stabilisera och reproducera samhällets sociala relationer. Rummet är därför på en och samma gång en produkt och en producent av samhället” (Olsson 2008:58).

Samtidigt som detta påvisar att det inte går att skilja på produktion och produkt, antyder det även den roll som jag vill mena subjekten inom dessa rum har. Individer är ej passiva agenter utan är i hög grad delaktiga i skapandet av sin verklighet. Det är dock viktigt att återigen påvisa att det finns dominerande föreställningar om hur rum används och skall användas, och för vilka aktiviteter som försiggår i dem. Dessa påverkar hur verkligheten levs. Två förklarande begrepp eller verktyg – *dominering* och *appropriation* – kommer därför utforskas nedan.

Lefebvre menar alltså att varje samhälle – mode of production – producerar ett eget signifikant socialt rum (Lefebvre 2011:31). Det sociala rum som finns i en specifik kontext idag är således inte det samma som i andra, alternativt tidigare, samhällen. Eftersom relationer inbegrips i rummet kan det även noteras att rummet innefattar – men också tilldelar - utrymmen för hur sociala interaktioner och produktion sker (för familj, klasser, produktion etc) (Lefebvre 2011:31-2). Hur interaktion sker och hur rummet upplevs skiljer sig således från utrymme till utrymme. Det sociala rummet har därmed – genom dess fysiska, mentala och sociala beståndsdelar – skapat specifika ”regler” för hur verkligheter ter sig och hur vi lever inom det (Olsson 2008:66). Framförallt, såsom Olsson tydliggör, är det föreställda och abstrakta rummet dominerande och ett maktcentrum från vilket de begränsande eller omgärdande ”reglerna” ”institutionaliseras” i det sociala rummet. Rumsliga praktiker och det levda rummet domineras och påverkas således av det abstrakta rummets representationer och föreställningar om vår fysiska verklighet. Detta kan uttryckas

både genom direkta hinder men även genom ogripbara regler om vad som är tillåtet och inte tillåtet. Detta påverkar och kontrollerar, öppet eller tyst, rumsliga [och medborgerliga] praktiker (Olsson 2008:65-6; se även Lefebvre 2011:164-5). Olson tar grindar och maktsymboler som skyskrapor som exempel (Olsson 2008:66), men i relation till papperslösa/odokumenterade immigranter kan normer om vad medborgarskap och identitet är, liksom identifikationskrav samt den påvisade "illegaliteten" i vistelsen, vara sådana strukturer som påverkar det levda rummet. Detta är vad Lefebvre kallar *dominering* (domination). Det abstrakta rummets dominering, som kan kanaliseras eller manifesteras i det fysiska rummets organisering och karaktär, skall i denna uppsats även förstås inom ramen för makt och vem som äger och agendasätter den.

Lefebvre menar dock att dominering inte går att särskilja från begreppet eller fenomenet *appropriation* (Lefebvre 2011:166). Med appropriation menar Lefebvre att ett specifikt rum har anpassats (transformed/modified) av en grupp efter dessas behov (needs) (Lefebvre 2011:165). Idag³ förutsätts dominering av rum för att appropriation skall kunna ske eftersom det är redan producerade rum som anpassas (Lefebvre 2011:166). Utan att de utstakade reglerna för det specifika rummets organisation ändras, av samhället självt (det dominerande rummet), anpassas således detta rum efter de behov som en grupp har. Olsson förklarar begreppets innebörd närmare;

"Att appropriera ett rum innebär att ta det i bruk såsom sitt eget. Det innebär att ta rummet, hänge sig åt det och, enligt Lefebvre, även att omforma det. [...] För Lefebvre representerar appropriationen därför en form för rumslig produktion vilken äger potentialen att frigöra människor från det abstrakta rummets dominering och återskapa staden som ett kollektivt verk" (Olsson 2008:68).

Appropriation eller anpassning av det redan producerade rummet är således en viktig aspekt för hur rummet konstrueras och faktiskt används av invånarna eller subjekten som lever därinom. Rummets "regler" kan därmed brytas och rummets praktiker förändras, liksom den subjektiva känslan som frambringas i det. Lefebvre noterar dock att denna process inte skall förvirras med något som är likartat, nämligen *diversion* (eng. övers. av fr. "détournement"). Om en fullkomlig appropriation blir verklighet, utan tidigare sociala rums användningsområden förändras, skall detta istället tolkas som en reappropriation av de tidigare praktikerna. Rent teoretiskt påpekar Lefebvre att detta är svårt att skilja ifrån varandra (Lefebvre 2011:167-8). De regler, normer, föreställningar, aktiviteter och praktiker som finns inom det producerade sociala rummet kan således anpassas till en specifik grupps önskningar och behov, alternativt kan ett specifikt eller det större samhällsliga sociala rummets organisering förhandlas. Skillnaderna mellan dessa tre typer av omorganisering och anpassning (appropriation, reappropriation och diversion) kommer inte tas vidare i anspråk här. Istället kommer processen noteras och resoneras kring i stora drag och återkopplas till anpassning, omorganisering och förhandling av rummet i vid

³ Lefebvre menar dock att rum har kunnat approprieras utan det binära förhållandet till det dominerade rummet en gång i tiden. Av olika – politiska – orsaker är detta inte längre möjligt (se Lefebvre 1991:166).

mening. Till exempel kan ett rum som är producerat för andakt (kyrkorummet) anpassas till att erbjuda skydd eller möjlighet till förtäring, samtidigt kan det fortsätta agera utifrån sin ursprungliga organisering.

3 Metod och material

Detta avsnitt går igenom metod- och materialval och förklarar hur undersökningen praktiskt har genomförts. För att kunna belysa den självupplevda verkligheten var den ursprungliga idén att empirin endast skulle bestå av semi-strukturerade intervjuer med odokumenterade immigranter och hjälpare. På grund av otillgängligheten till gruppen har detta emellertid fått revideras. Uppsatsens empiri består följaktligen av; två intervjuer med odokumenterade immigranter (varav 1 f.d.), fyra intervjuer med hjälpare samt nedtecknade observationer under intervjuer och besök i andra sammanhang där jag mött odokumenterade immigranter. För att ge en mer heltäckande bild kompletterats detta även med annat sekundärmaterial. Inspelade intervjuer och reportage från Sveriges Radio, Utbildningsradion, nedtecknade berättelser och utsagor i redan utförda studier samt den politiska och akademiska debatten – har därför inkluderats i studien. För att kunna utläsa och besvara uppsatsens primära frågeställning har element av kritisk diskursanalys använts.

3.1 Akademiskt, politiskt och kompletterande material

Som berörts kompletterades uppsatsens material eftersom de genomförda intervjuerna inte ses som tillräckliga för att kunna säga något om helheten i gruppens sociala rum. Däribland finns politiskt material (framförallt beredningar till ny lagstiftning och rapporter i ämnet) liksom tidigare akademiska studier kring gruppen. Bland dem kan Helena Holgerssons, Maja Sagers samt Shahram Khosravis material nämnas som ytterst värdefulla informationskällor både till gruppens verklighet i den svenska kontexten och medborgarskapets organisering som grundsten för denna förståelse. Vidare används en föreläsning hållen Boris Pendic som tidigare levt som odokumenterad i Sverige (UR Samtiden 2010), ett radioprogram där två odokumenterade intervjuas om deras erfarenheter (SR Kaliber 2011) samt en skildring av Alsike kloster i Uppsala som tar emot och hjälper odokumenterade (Herbetsson et al 2010). Materialet skall inte ses som uttömmande men de har valts ut eftersom de på ett eller annat vis förhåller sig till verkligheten som odokumenterade immigranter står inför i den svenska kontexten.

3.2 Intervjuer

Eftersom uppsatsen delvis eftersökte de självupplevda erfarenheterna som odokumenterade immigranter förfogar över föll valet på intervjuer för materialanskaffning. Intervjuer har genomförts med två informantgrupper; både med målgruppen i fråga (odokumenterade immigranter) och med personer som hjälper dem – professionellt eller ideellt (hädanefter *hjälpare*). Genom att också inkludera hjälparnas erfarenheter fångades även kunskapen kring den om målgruppen omkringliggande ”infrastrukturen” upp samt hjälparnas erfarenheter kring odokumenterades upplevelse och skapande av sitt sociala

rum. Till skillnad från andra undersökningar där urvalet av informanter eventuellt kan vara större, bredare och mer tillgängligt har det i detta fall varit tämligen begränsat och svårtillgängligt. Eftersom målgruppen lever i Sverige utan juridisk status att uppehålla sig inom landets territoriella gränser har detta delvis utgjort en motvilja att delta i intervjusammanhang. Sammansättningen av intervjupersoner och variationsbredden här är därför inte lika god som önskat. Istället för att välja ut ett för gruppen rättvisande urval av intervjupersoner, har jag därför lutat mig tillbaka på vad som kallas ”snöbollstekniken” och ett beroende av ”gatekeepers” i eftersökandet av informanter (se Dalen 2007:64; Willis 2010:147).

3.2.1 Snöbollstekniken och kontakt med informanter

Rent praktiskt har detta inneburit att jag har haft kontakt med människor som kommit i kontakt med eller hjälpt odokumenterade immigranter. De har sedan ”öppnat dörrarna” till den världen som omger gruppen. Precis som Monica Dalen påvisar fick jag kännedom om fler och fler informanter efter hand (Dalen 2007:64; se även Hansson 2008; Khosravi 2010). Med ett kritiskt öga ses naturligtvis det eventuellt skeva urvalet som kan komma av en sådan process, men eftersom odokumenterade immigranter är en så sårbar grupp blev detta ändå valet (Dalen 2007:63). För att ge en rättvisande bild av hur urvalet skett ger jag nedan en presentation av processen från början till slut.

För att komma i kontakt med informanter drog jag till en början nytta av de kontakter som jag själv hade inom organisationer. Men såsom så många gånger under denna process visade det sig vara en återvändsgränd. Jag kan dock inte tacka personerna ifråga nog. De visade mig en oerhörd välvilja och ett stort engagemang för min uppsats. Samtidigt som denna process pågick kontaktade jag även vårdförmedlingar inriktade på odokumenterade immigranter (det finns ett flertal i landet⁴) och andra personer inom frivilligorganisationer som fanns i min närhet per epost. I dessa epost-brev skickades introducerande information om uppsatsen, om mig själv samt den problemformulering som delgivits kursansvariga för uppsatskursen. Eftersom det finns en stor ”skyddsbarriär” kring gruppen ville jag ge dessa nätverk en personlig bild av mig själv och beskrev därför både uppsatsens fokus *och* vem jag är som privatperson. Trots att flera utav vårdförmedlingarna svarade ledde detta inte till kontakt med några informanter. De angav till exempel att de hade haft kontakt med för få den senaste tiden, att de inte förmedlade mer än vårdkontakter eller att det var bättre om jag kontaktade någon utav de större organisationerna/nätverken. Jag befann mig ännu en gång i en återvändsgränd.

Återigen tog jag kontakt med en person som fanns i min närhet. Det visade sig att hon – i egenskap av frivilligt engagemang – kunde bistå med kontaktförmedling till två utav mina informanter (hjälpare inom kyrkan). Båda var oerhört hjälpsamma och inbjudande och ett

⁴ Redan innan uppsatsen påbörjades visste jag om de olika vårdförmedlingarna men e-postadresser och kontaktuppgifter till dem fann jag på följande hemsida: <http://www.vardforalla.se/resurser.asp>.

stort tack riktas till dessa personer! En utav dem kunde senare agera som gatekeeper och bistå med kontaktförmedlingar till både hjälpare och till de två odokumenterade immigranterna som återfinns i uppsatsen. Till sist är det även noterbart att flertalet intervjuer med odokumenterade immigranter bokades in men det var praktiskt svårt att genomföra dem; antingen dök inte informanterna upp eller meddelande att de inte längre ville ställa upp på en intervju. Till sist genomfördes intervjuerna/samtalen med sammanlagt fyra hjälpare och en odokumenterad immigrant (ej bandad) och en före detta odokumenterad. Alla intervjuerna genomfördes under ca två veckor i december 2011.

3.2.2 Semistrukturerade intervjuer och intervjuguider

Själva intervjuerna var tänkta att utföras som informella men semistrukturerade samtal där personerna ifråga själva fick berätta och utforska sina egna upplevelser av att antingen leva som eller hjälpa odokumenterade immigranter. Ingen skulle behöva känna sig förhörd. Samtidigt var det viktigt att fånga in erfarenheterna som var relevanta för uppsatsens fokus och intervjuguider utformades därför. Ett talande citat och en indikation på hur jag ville se mina möten med informanterna kan hämtas från Anne Ryen som skriver att "[i]ntervjun har kallats för samtal med ett syfte". Vidare betonar Ryen att de semi-strukturerade intervjuerna (med förberedda intervjuguider) möjliggör att samtalskaraktären kan upprätthållas samtidigt som frågor och teman kan förberedas och användas under intervjun (Ryen 2004:46-7). Jag valde att närma mig informanterna på ett så personligt sätt som möjligt för att visa att det var okej att dela erfarenheter om sin livssituation eller kring gruppen man annars var mån om att skydda. Trots att jag ställde frågor och intog rollen som intervjuare innebar detta således att jag var en aktiv del i samtalet. Eftersom jag ville att samtalen skulle vara informella fanns det en medvetenhet om att intervjuernas resultat naturligtvis kunde bli färgade av min egen involvering. Det kan dock noteras att jag snarare upplevde att informanterna kände sig villiga att knyta an till mig och faktiskt ge sin mening om det var något i vårt samtal som de invände emot.

Intervjuguiderna (se bilaga 1 och 2) utformades efter de frågor som jag ansåg behövde besvaras i relation till min teoretiska ansats (dvs. Lefebvres teori om det sociala rummet). Dessa fördes sedan samman under teman. I guiden för hjälparna (se bilaga 1) och för papperslösa/odokumenterade immigranter (se bilaga 2) följde frågorna följande teman:

Intervjuguide för hjälpare

- Relation till papperslösa/odokumenterade immigranter
- Nätverk/Infrastruktur
- Föreställning – papperslös/odokumenterad immigrant
- Möten
- Vardagen
- Staden, rummet och interaktion
- Egna känslor

se bilaga 1

Intervjuguide för papperslösa/odokumenterade immigranter

- Kan du berätta lite om dig själv?
- Nätverk/infrastruktur (inkl. möten)
- Vardagen
- Staden, rummet och interaktion
- Föreställning – papperslös/odokumenterad immigrant

se bilaga 2

Figur 1: Teman i intervjuguiden

Första frågan och temat agerade som introduktion. Det som omnämndes banade oftast väg för vad som kom näst i samtalet. Genom att samtala om *infrastrukturen* kring odokumenterade ämnade jag beröra nätverk och organisationer som hjälper dem och också utkristallisera rum som arrangerats specifikt för denna grupp och om lokaliteterna egentligen organiserats för annat ändamål. Likaså gällde detta för temat *möten* där specifika frågor om möten med odokumenterade immigranter belystes. I guiden för odokumenterade/papperslösa togs detta tema delvis bort och fördes in under nätverk/infrastruktur. Frågor om rummets organisering kom även in i temat *staden, rummet och interaktion*. Men här betonades användningen av staden och interaktionen med ”det övriga samhället” (dvs. andra invånare i staden/samhället) mer. Genom frågorna under temat *vardagen* belystes odokumenterade immigranternas upprätthållande av sin sociala och ekonomiska verklighet och känslorna inför det. Likaså här stod de samhälleliga rum som användes i fokus. Med temat med *egna känslor* ämnade jag att ge ett större utrymme för hjälparens känslor inför vad de gjorde och deras möten med odokumenterade. Detta har dock inte kommit att utgöra en väsentlig del i nedanstående framställning. Gällande temat *föreställningar* eftersöktes andras tankar och erfarenheter om ”sin egen grupp” eller odokumenterade immigranter och eventuell inverkan på dessas verklighet och rörelse i samhället. I praktiken berördes varken teman eller frågorna i en specifik turordning utan guiderna användes som hjälp för att inte åsidosätta för stora bitar men också för att kunna ställa frågor om samtalet inte självant fördes framåt.

Alla intervjuer, i båda informantgrupperna, inleddes med att jag berättade om syftet med studien och att den ämnade öka instinkten och förståelsen för odokumenterade

immigranternas sociala rum och verklighet. Jag betonade även att deltagandet var frivilligt och att samtalet kunde avbrytas när som helst om så önskades, samt att inspelningarna av intervjuerna skulle raderas efter det att jag transkriberat materialet, liksom att hela intervjuaterialet inte skulle finnas med i uppsatsen. Jag meddelade även att jag antingen inte kommer nämna alternativt kommer koda bort geografiska bestämmelser (namn, orter och dylikt) för att skydda informanten i fråga eller personerna i dess närhet. Jag valde därför att endast nämna om orten varit en av de tre större städerna i Sverige eller om orten varit av mindre karaktär. Trots att en specifikation av den geografiska platsen kunde ha bidragit med ytterligare en dimension till uppsatsens förståelse av odokumenterade immigranternas upplevelse och skapande av sitt sociala rum har detta följaktligen uteslutits med anledning av gruppens utsatta ställning i samhället. Gällande informanternas namn har även dessa bytts ut för att inte bidra till ökad utsatthet för dem eller personer i dess närhet. Vikten av vissa av dessa element blev jag införstådd i genom min inläsning av tidigare studier och rapporter kring samma informantgrupp (se ex. Hansson 2008:6-8; Pettersson 2011:16; Holgersson 2011:224-6)

De inspelade intervjuerna transkriberades efterhand. Eftersom de skulle komma att användas som texter gjorde jag ansträngningar för att hålla det så nära talet som möjligt; exempelvis vid pauser och vid ofullständiga meningar har punkter fått agera utfyllnad. I de transkriberade texterna har jag vidare valt att ändra talspråksanvändning av uttryck såsom *ja* (jag), *dom* (de och dem) eller liknade. När informanten inte har haft svenskan som förstaspråk eller haft problem med svenska uttryck eller liknade har jag ändrat ord som uttalats eller används felaktigt i liten utsträckning (för att öka förståelsen för läsaren). Men jag har inte ändrat i meningsuppbyggnad eller följden i språket; oavsett om svenska varit första eller andraspråk (se även Holgersson 2011:224-6). Gällande den sista intervjun med en odokumenterad immigrant användes även tolk som hjälp och istället för bandupptagning gjordes anteckningar under och efter intervjun. Intervjupersonerna presenteras i Appendix III.

3.3 Observationer och deltagandeobservationer

Till materialet hör även anteckningar och observationer som gjorts i samband eller i närheten till intervjutillfället. Gällande observationerna gäller dessa framförallt tre tillfällen i två olika omgivningar. I enlighet med kategoriseringen i Alan Brymans metodbeskrivning kan det noteras att jag vid dessa tillfällen agerade inom rollen som "deltagare-som-observatör" med en glidning åt att vid vissa tidpunkter vara "observatör-som-deltagare". De som bjöd in mig visste om mitt syfte om att skriva en uppsats kring det hela och min roll var således öppen men samtidigt gällde detta inte *alla* individer som omgav mig. Jag var en del av sammanhanget och konsekvenserna av mitt deltagande är att jag vid vissa tillfällen gled in och agerade inom ramen för att vara en aktiv "hjälpare" (sett i relation till mina informanter). Eftersom mitt eget jag inte kan exkluderas helt ifrån sammanhanget kan naturligtvis ha kommit att påverka det som jag vid dessa tillfällen registrerade. Verklig

delaktighet kan dock inte sägas vara fallet eftersom jag inte gjorde frekventa besök (Bryman 2011:388-91; se även Hansson 2008:8). En introduktion till observationsrummen presenteras i Appendix III. Vidare inkluderas fältobservationerna i den löpande texten där det ansetts förtydliga sammanhanget.

3.4 Diskurs- och kritisk diskursanalys

Uppsatsens frågeställning ämnar undersöka och förstå karaktären hos odokumenterade immigranternas sociala rum. Eftersom jag ansluter mig till uppfattningen om att allas vårt sätt att tala om eller förhålla sig till omgivningen inte är neutralt på något sätt, har jag valt att använda diskursanalysens verktyg för att försöka besvara uppsatsens huvudfråga. Precis som Marianne Whinter Jørgensen och Louise Phillips argumenterat för tar diskursanalysen avstamp i just detta (Whinter Jørgensen & Phillips 2000:7). Vidare ger diskursanalysen, speciellt den kritiska diskursanalysen med Norman Fairclough som företrädare, uttryck för att ord, texter och handlingar inte endast är en återspeglings av verkligheten. Istället är dessa en del i formandet av de sociala praktikerna (Bergström & Boréus 2005: 305-6, Whinter Jørgensen & Philips 2000:13, 15). I återkoppling till uppsatsen teoretiska ansats stämmer detta även in i förståelsen av det sociala rummets kontinuerliga produktionsprocess där produkt och produktion är korrelerade och inte alltid kan skiljas från varandra (se ovan).

3.4.1 Diskurs

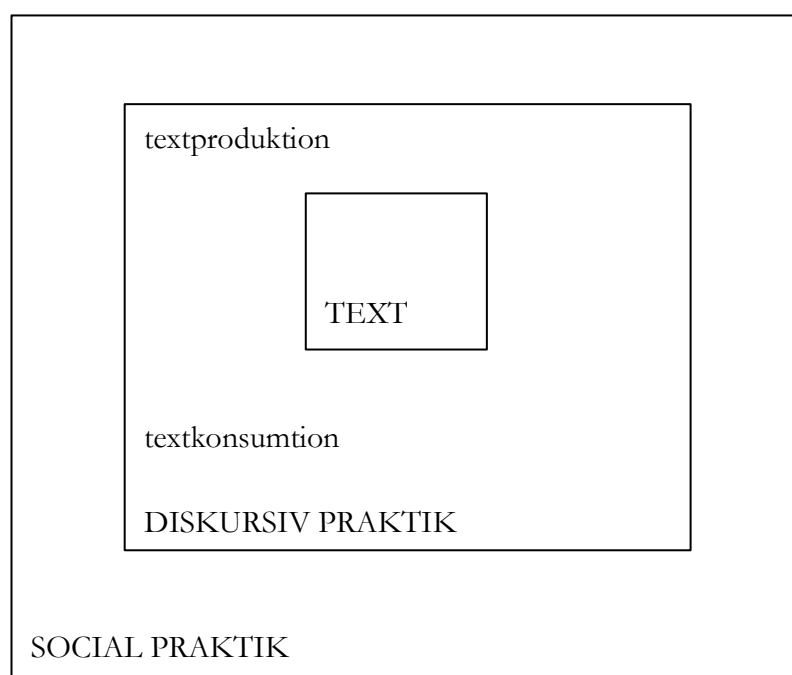
Det finns många sätt att förstå termen *diskurs* men inledningsvis använder Whinter Jørgensen och Philips en definition som är väl värd att utgå ifrån. De menar att ”en diskurs är ett bestämt sätt att tala om och förstå världen (eller utsnitt av världen)” (Whinter Jørgensen & Philips 2000:7). Göran Bergström och Kristina Boréus utvecklar detta och argumenterar att diskurser innefattar språkanvändning men kan även inbegripa sociala praktiker:

”Sociala praktiker är sätt som interagerande människor gör saker på. Det är fråga om handlingsmönster, vanor och konventioner som kan vara mer eller mindre regelstyrda. [...] Enligt vissa sätt att definiera ’diskurs’ är det fråga om enbart själva språkanvändningen, enligt andra definitioner innefattas mer av den sociala praktiken än bara det som rör sådant som sägs eller skrivs.” (Bergström & Boréus 2005:17).

Diskurser är således språkliga uttryck för författarens (eller för den delen talarens) specifika förståelse av ett fenomen eller liknande. Men de är även en del i en större social praktik där andra diskurstyper (diskurser och genrer) eller diskursordningar måste sättas i relation till vad som uttrycks. Återigen är diskurser både konstruerade och konstruerande och således en viktig del av sociala praktiker (Whinter Jørgensen & Phillips 2000:70-2, 73, 75). Vårt språkbruk är därför också ett uttryck för, men samtidigt en del av, hur regler för handling skapas. I relation till den rumsliga dimensionen i denna uppsats, sätts diskurserna framförallt i relation till det sociala rummet och benämns följaktligen som *rumsdiskurser*. Här har betoningen således legat på hur rummen, användningen av dem, känslor i och inför dem beskrivits liksom hur det abstrakta rummet satt ramar för dess dimensioner.

3.4.2 Kritisk diskursanalys

I den kritiska diskursanalysen⁵, som varit utgångspunkten för uppsatsen, skiljer Fairclough på tre dimensioner av diskurser. Whinter Jørgensen och Phillips menar följaktligen att "[v]arje fall av språkbruk är en kommunikativ händelse, som har *tre dimensioner*". Dessa är språkbruk som text, som en diskursiv praktik och som en social praktik. Modellen som Fairclough förespråkar för empiriska undersökningar står därmed i relation till dessa tre dimensioner (se Figur 2) (Bergström & Boréus 2005:308; Whinter Jørgensen & Phillips 2000:72-4). Texten står i relation till den sociala praktiken men endast genom produktionen och konsumtionen av den (genom den diskursiva praktiken).

Figur 2: Faircloughs tredimensionella modell.
Hämtad från Whinter Jørgensen & Phillip
(2000:74)

3.4.3 Analytiska verktyg

Gällande textanalysen har jag närmat mig de nedtecknade texterna med Lefebvres teori om det sociala rummet som förförståelsen genom att framförallt läsa artikulerade metaforer, specifika ordval liksom språkliga länknings till rummet och till gruppen om odokumenterade (se Whinter Jørgensen & Phillips 2000:87).

⁵ Det finns flertalet andra utgångspunkter i den kritiska diskursanalysen men här refererar jag till Faircloughs modell när den kritiska diskursanalysen omnämns (se Whinter Jørgensen och Phillips 2000:66).

Den diskursiva praktiken fanns med genom de interdiskursiva diskurserna som kunde utläsas i de olika texterna och i relation till diskursordningen. Fokus låg således på hur rummet och dess organisering (inkl. känslor för det) uttrycks i de olika texterna. Frågan som ställdes var om överlappande eller avvikande rumsdiskurser kan utläsas (intertextuellt) i relation till de andra medverkande texterna och det andra materialet? (se Whinter Jørgensen & Phillips 2000:85-6). Genom att se till hur de utlästa rumsdiskurserna inom diskursordningen förhöll sig till det omgärdande söktes svar på hur den uttryckta organiseringen av rummet stod i relation till den omgärdande sociala praktiken. Frågan som ställdes var således om rummets organisering har styrt användningen av det eller om det har motarbetats av eller för gruppen? (se diskussion i Whinter Jørgensen & Phillips 2000:90-2).

Utgångspunkten för undersökningen har således varit Faircloughs modell men det skall snarare ses i relation till att jag tagit fasta på vissa element av hans modell (se reflektion i Whinter Jørgensen & Phillips 2000:81). Praktiskt innebär det att jag i analysen av mitt material har fokuserat på hur diskurser kring odokumenterade immigranternas användning av, känslor inför och skapande av det sociala rummet har uttryckts i texterna. Samtidigt har reflektioner gjorts till de diskurser som textförfattarna (talarna etc.) bygger på i sina utsagor – dvs. den diskursiva praktiken och relationen till diskursordningen. Nedan presenteras detta i sammanvävd form där rumsdiskurserna diskuteras inter-textuellt och –diskursivt, liksom i relation till diskursordningen.

4 Det abstrakta och dominerande rummet

I följande kapitel diskuteras ordningen inom vilken gruppens sociala rum skall förstås. Nedan framförs därför hur odokumenterade immigranter artikuleras i den nationella kontexten och inom medborgarskapets dominerande ramar.

4.1 Den nationella kontexten och icke-medborgarskapet

Trots att rörelse och användning av staden och samhällets rum står i fokus för uppsatsen tillskriver den nationella kontexten och medborgarskapet gruppens tillgång till dessa. Alternativt kan de också föra fram behov som kan komma att skapa nya rum i samhället. Den nationella kontexten och medborgarskapet skall således ses som givna förutsättningar för hur rörelsen får ske i samhället. Det skapar regler för hur livet kan levas och påverkar också upplevelsen av rummet.

Följaktligen; en viktig distinktion som karaktäriserar grupptillhörigheten och dess verklighet – och således också handlingsutrymmet – återfinns i åtskillnaden mellan medborgare och icke-medborgare. Mellan tillhörande och icke-tillhörande. Såsom Socialdepartementet indikerar är en grundläggande princip i den nationella kontexten medlemskap. För att den fysiska närvaron skall vara lagligt berättigad måste den etableras genom medborgarskap eller med uppehållstillstånd. Utifrån-kommande individer, till vilka odokumenterade immigranter antas höra, beskrivs således i motsats till den tillhörande individen. Denna motsatsdefinition – det svenska icke-medborgarskapet⁶ – utgör utgångspunkten i Helena Holgersson avhandling om villkoren och strukturerna i dessa individers inom den svenska kontexten (Holgersson 2011:13-4). Likaså utgör den basen i Shahram Khosravis förståelse av gruppens villkor (Khosaravi 2006:287-9). I samklang med båda dessa forskare anammas därför icke-medborgarskapet som den överhängande diskursordningen och anses således utgöra en viktig hörnsten både för individerna själva och för förståelsen av deras verklighet.

Men varför är det viktigt att påvisa medlemskapet i det nationella – speciellt när vi talar om en grupp som har rört sig globalt och korsat gränser världen över? Frågan har rimligen många svar men grunden återfinns emellertid i vad Socialdepartementet påvisar i relation till medborgaren:

”Reglerna har sin utgångspunkt i att endast svenska medborgare har en ovillkorlig rätt att vistas i Sverige medan utlänningar behöver pass och någon form av tillstånd, visering eller uppehållstillstånd, eller ställning som varaktigt bosatt.” (Socialdepartementet 2011:15, 62).

⁶ Holgersson påpekar att något sådant ”icke-medborgarskap” naturligtvis inte existerar i realiteten utan det skall istället ses som en karaktärisering av dessa individers livsvillkor i Sverige. Hennes studie fokuserades på staden Göteborg.

Medborgaren innehar rättigheter vilka är fullkomliga och självklara. Detta ställs i relation och i motsatts till utlänningen som måste bevisa att samma rättigheter skall tillstyrkas honom eller henne. Redan den fysiska närvaron i rummet är av denna kategorisering betingad, men i ett senare skede kontrolleras även rörelsen och användningen av rummet. Detta kan härröras till den politiska kategoriseringen som både historiskt och i nutid varit mycket viktig för politiska enheter runt om i världen. Saskia Sassen låter oss förstå att ”i ordets inskränkta mening beskriver medborgarskapet det rättsliga förhållandet mellan individen och den politiska gemenskapen”. Idag länkas detta även samman med nationalstaten och tillhörande nationalitet (Sassen 2007:367). Så Socialdepartementets beskrivning, och således Sveriges distinktion och betoning av medlemskap, bygger på relationen mellan individerna och den politiska enheten. Mer utförligt baseras detta på ett kontrakt mellan individen och den politiska enheten. I allt högre utsträckning har den också ett ansvar för var medborgares välfärd. Medborgarskapet är således även ett socialt medlemskap där både rättigheter och skyldigheter tillskrivs de två aktörerna (Esping-Andersen 1990:18-9; Holgersson 2011:13-4; Khosravi 2006:287-8; Sassen 2007:367-8). Exkluderingen eller ”motsats-benämningen” bygger således på att rättigheter och skyldigheter inte kan utkrävas om särskiljningen mellan ”vi och dem” inte görs tydlig. Genom distinktionen skapas den ”illegala/olagliga” hörnstenen i gruppens vistelse.

På detta vis görs odokumenterade immigranter inte självklart till politiska och juridiska subjekt men dess faktiska närvaro, och de aktiviteter de involverar sig i, utgör ändå ett informellt eller partiellt medborgarskap (Sassen 2007:386-8). Sassen menar att:

”Medborgaren kan röra sig fritt mellan medborgarskapets olika sidor. Så kan även den papperslösa invandraren, med den skillnaden att medborgarskapet för henne är betydligt mer begränsat. Den papperslösa invandrarens dagliga liv i samhället – att bilda familj, att sätta sina barn i skola, att sköta sitt jobb – kan med tiden ge henne rätt till medborgarskap i praktiskt taget alla industriländer, även USA. Genom sådana praktiker frambringas på informell väg vissa aspekter av medborgarskapet, så som starka gemenskapsband och medborgerlig aktivitet” (Sassen 2007:386).

Utläst från detta hänger Sassen delvis upp det partiella medborgarskapet på en eventuell formell inkludering i nationen, men oavsett om möjligheten till medborgarskap finns eller ej, utgör praktikerna och aktiviteterna i det dagliga livet ett sorts förhandlat medlemskap eller rum. Holgersson tar likaså fasta på detta och menar att staden (och vissa rum inom den) blir ett förhandlingsrum. Trots att odokumenterade immigranter inte anses vara tillhörande och således är exkluderade eller ”osynliga” i den nationella kontexten finns de, bor och organiserar sina liv i samhället som andra (stads)medborgare. Det abstrakta rummet som också dominerar, förhåller sig likaså till ”dem” och skapar således utrymmen i den offentliga debatten och följaktligen också i samhället (Holgersson 2011:33-5, 35-7, 204-5). Khosravi noterar att det finns flertalet dagliga behov som är en del i hur rummets officiella organisering bekämpas:

“The exclusion of undocumented migrants from the Swedish welfare and administrative systems, forces people to circumvent ‘legal’ procedures to satisfy practical needs, such as work, housing, healthcare, safety and social or family life.” (Khosravi 2010:96).

Läst med Lefebvre är medborgarskapets förutsättningar och den nationella kontexten således delar i det abstrakta och föreställda rum som dominerar och skapar regler för hur odokumenterade immigranternas verklighet ter sig. Tillhörandet till den nationella kontexten tydliggörs genom symboler och framförallt utgör personnumret och de tillhörande attributen såsom id-handling och pass konkreta manifestationer av detta. Politiskt artikuleras det i ett kort citat om medborgarskap taget från regeringens hemsida:

”Medborgarskap är ett rättsligt bindande förhållande mellan en stat och den enskilde. Det mest påtagliga beviset på medborgarskapet är det svenska passet eller det nationella id-kortet” (Regeringen 2011 [2004]).

5 Rumsdiskurser: närvaro, frånvaro, användning och anpassning

Följande områden är representationer av hur man talar om odokumenterade immigranternas sociala rum och vilka kontexter de ges eller har tillgång till i den svenska kontexten. De skall därför förstås som de rum som odokumenterade aktivt använder, måste, vill eller kanske främjar sig ifrån att använda. De är således rum inom vilka gruppen agerar men även reorganiserar samhällets strukturer. En del rum förhandlas av de medborgerliga praktikerna som papperslösa utövar i den svenska kontexten. Andra miljöer förhandlas – eller håller på att förhandlas – ovanifrån. Men grunden är att – utan den faktiska närvaron – skulle inte detta ske. Noterbart är att medborgarskapets och den nationella kontextens dominerande diskursordning är en aktiv del av detta.

Trots att följande områden är de som bearbetas i denna specifika text, finns det med största sannolikhet fler eftersom odokumenterade immigranter *de facto* är en del av samhället i egenskap av sitt partiella medborgarskap och medborgerliga och rumsliga praktiker. Icke desto mindre är det dessa som varit närvarande i mina intervjuer liksom i min genomgång av akademisk litteratur liksom den politiska debatten.

5.1 De osynliga gränserna och det andra livet

Lina	”Kan du berätta lite om hur du levde?”
Zoran	”Man kan inte promenera i stan. När jag träffar polis ... jag är rädd från polis ... men jag hindrar kanske tar med mig att skicka. Jag var jätterädd.”

Såsom Zoran – som tidigare levtt som odokumenterad i Sverige - vittnar om utgör även staden som sådan en miljö som inte alltid upplevs eller används på samma sätt som *eventuellt* tycks självklart för den formella medborgaren. Rörelsen därinom, liksom tillgången till rum, är därmed begränsad av olika faktorer. ”Stan” som här innebär innerstaden men även andra stadsdelar än hans egen är inte tillgängliga för *man* (gömda som han oftast benämner sin tidigare gruppmedlemskap). Att bara promenera i staden associerar han med både polisen och med rädsla för att bli utvisad. Zorans upplevelse av staden speglas även i Khosravis beskrivning av sin informantgrupps tillträde och användning av staden:

”Alla vardagsaktiviteter ’illegaliseras’, från boende och arbete till fysisk rörlighet (i rummet). Irreguljära immigranter saknar inte bara rätt till vård, skola, polisskydd och arbete, utan också till sociala relationer och till att kunna röra sig fritt på offentliga platser. Alla mina informanter undviker innerstaden, nöjesplatser (Gröna Lund, Skansen, diskotek, krogar) stora gallerior, etc. De åker tunnelbana bara för att ta sig till jobbet. På kvällen stannar de inne, om de inte måste ut på grund av arbetet. Allt för att minska risken för att bli avslöjad och utvisad” (Khosravi 2006:294-5).

Khosravi uttrycker här att *rätten* till det offentliga rummet, staden och rörelsen därinom är betingad medborgarskapet och att odokumenterade immigranter (här irreguljära immigranter) därmed inte ges ett anspråkslöst tillträde till det fysiska rummet om staden. Vid tillträde – såsom användning av tunnelbanan – görs detta endast med ett syfte om att tillträda andra rum som (delvis) finns för gruppen ifråga. Det levda rummet blir sedermera konstruerat med icke-medborgarskapet som förtecken.

Rädslan för aktören *polis* och en potentiell avslöjning/utvisning i relation till en viss geografisk sektion av staden artikulerar också en medvetenhet om stadens olika ”zoner”/miljöer och vilka känslor de associeras med. Med precision beskriver Holgersson detta som ”god platskunskap” (Holgersson 2011:147). Det är vad som krävs för att staden skall kunna användas – identifikation av farliga liksom säkra/bra miljöer (Holgersson 2011:147, 152, 207). I förlängning bygger detta även på medvetenheten om ”osynliga geografiska gränser” inom städer (alt. samhället). Liksom Holgersson utgår ifrån en geografisk medvetenhet om hur städer (här Göteborg) är rumsligt och invånarmässigt uppdelade (segregerade) uttrycker Maja Sager att det är de osynliga gränserna som konstruerar den ”geografiska marginalen” (segregerade stadsdelar) (Sager 2011:216). De flesta av mina informanter förhåller sig – medvetet eller omedvetet – till denna uppdelade och gränsifierande rumsdiskurs. Mohammed – en av mina informanter uttrycker att han endast uppehåller sig i två stadsdelar – båda typiska ”förorter”. Med en viss ambivalens i hur uppdelat det är uttrycker även hjälparen Anna det så här:

Anna: ”Ja, jag är ju diakon här i den här församlingen. Och väldigt många som bor i vår församling, alltså geografiskt, kommer ifrån andra länder. Det är väldigt olika vilken situation de har, men en del utav dem är då papperslösa. Det är ju inte alls alla jag träffar på och i vår församling är både infödda svenskar och människor från andra länder... så det är liksom en väldig blandning av människor.”

Precis som Holgersson påpekar (Holgersson 2011:57, 152, 172-3) associeras här vissa platser med vilka invånare som bor i eller ”hör” till dem. För icke-medborgaren – såsom Zoran ovan – påverkar detta hans rörelse ”inåt” staden (kontra de i utkanterna belägna ”förorterna”) då han främjar sig från att röra sig från periferin till centrum på grund av aktörerna som han upplever som hotfulla (se även Sager 2011:216-7).

Mer specifikt identifierar hjälparna Helen och Anna – i likhet med Holgersson och Khosravis informanter – kollektivtrafiken (rörelse inom staden) som en riskabel zon för odokumenterade (Holgersson 2011:143-4, 206-7; Khosravi se ovan). Icke-medborgarskapets premisser klargörs genom identifikationskraven som ställs vid kontroller eller enbart för att kunna köpa en biljett. Anna påpekar att kring tågresor är namn och identifikationskrav en närvarande organisering vilken utesluter odokumenterade immigranternas möjlighet att nyttja den regionala rörelsen. Gällande kontroller vid kollektivtrafik inom städer förklarar Helen faran och polisens eventuella närvaro:

Helen: "... ja om du är ungdom så kan de fråga för det är ett annat kort. Så att man åker lagligt [skratt] och så att de vet vilken ålder jag har egentligen. Då kan det ju vara farligt. Åker man fast så vet jag inte hur de gör när de plockar in folk men jag vet ju att de kan bli tagna, att det är farligt. Så de vet säkert om mer än man tror. Här har de ofta polis när de står i "stadsdelen bortanför". Då har de masskontroller. De är jätteobehagliga för då går de in ... de stannar vagnen och antingen har kontrollanterna varit på eller så kommer de på och så kollar de alla. Har man inte så blir man ju tagen och sedan får man gå av med dem. Då är ju polis med och det är det som gör det så obehagligt. Man vet att det här är folk som kommer åka fast."

Helen säger även senare att hon brukat SMS:a en före detta kollega i en annan stadsdel när hon visste om att det var kontroller. Kollegan kunde således "varna" de som fanns i hennes kontaktnät för att åka just nu. I kontrast till detta menar dock andra informanter att kollektivtrafiken inte alls upplevs som ett hotfullt/riskabelt rum. Mohammed uttrycker att han visserligen är rädd för att röra sig i staden (förutom hemmet och kyrkan) men att just kollektivtrafiken är säker eftersom han har ett kort. Genom att själv anpassa sig till strukturerna "duckar" han det hotfulla rummet som uttryckts av andra. Även hjälparen Nina uttrycker detta om en familj som finns i hennes närhet: "De kan ju röra sig ganska så fritt ändå i samhället.". Oavsett om rörelsefriheten minimeras eller om inträde påkallar rädsla, kan inte någon anpassning av rummet återkallas. Rummets officiella organisering bekämpas således inte, istället anpassar den informella medborgaren sig till de fysiska och abstrakta strukturerna och/eller till det levda rummet.

Som kontrast till icke-medborgarskapets begränsningar till hur staden kunnat användas uttryckte Zoran skillnaden i hans liv och de uttryckta praktikerna efter det att han fått uppehållstillstånd.

Lina: "Hur kändes det när du fick det [permanent uppehållstillstånd]?"
Zoran: "Ååå det var jättekul [skratt]. Det var mitt andra liv."
lite senare:
Lina: "Kunde du göra fler saker?"
Zoran: "Ja aaa. Jag kan göra fler saker, som du säger. Jag kan gå i stan, jag kan sitta på McDonalds och jag kan äta hamburgare och jag kan dricka cola eller äta glass. Jag kan promenera i skogen eller spela fotboll eller fiska. Allt möjligt."
Lina: "Allt möjligt."
Zoran: "Allt möjligt som."
Lina: "Och det kunde du inte göra förut?"
Zoran: "Nej, nej, nej, nej. [skratt och leende]"
Lina: "Så det var jätteskönt?"
Zoran: "Jätteskönt. Ojoj. Jag köra inte bil kanske 4-5 år. Med kompisar. Men jag har inte legitimation och stoppa polis de sa: legitimation. Jag har ingen legitimation de skall ringa till migrationsverket: åå just det en man som vi hittar att lämna landet och vi skall skicka iväg och de skall fixa."

Bilen, skogen, fotbollen, hamburgaren, colan, glassen och McDonalds – och rörelsefriheten som de symboliserade för honom – uttryckts här som tydliga materialiseringar för skillnaden han upplevde. Hans många nej har strukits under för att förtydliga den enfaset som han lade till sitt uttalande. Skillnaden var markant. Även fast det kan tyckas som om jag här ger honom känslan "jätteskönt", visade Zoran tydligt glädjen och lättnaden i vad uppehållstillståndet innebar för honom genom sin mimik och sitt kroppsspråk. Känslan

som staden och rörelsen därinom frambringade hade förändrats på tydligt vis. Vikten av tillhörigheten till kontexten genom medborgarskap underströks på så vis och han kunde nu göra saker som tidigare känts obehagliga eller ouppnåeliga. Hemfängelset – såsom han benämnde sin bostad (se nedan) – utgör således inte längre hans enda domän. Staden har *blivit*, inte motvilligt *gjorts*, till hans egen. Polisen, legitimationen och migrationsverket har inte samma betydelse för honom längre. De kan inte ”skicka iväg” honom istället kan han välja att spela fotboll eller ta bilen någonstans. Men det har endast möjliggjorts efter han trätt ifrån icke-medborgarskapets dominering. Staden framträder här inom ramen om de osynliga gränserna. Att beträda vissa rum innebär rädsla och god platskunskap och orientering är ett måste.

5.2 Vit och grå hälso- och sjukvård

”Jo det här med att söka vård. Hur fungerar det egentligen?” (UR Samtiden 2010).

Den här frågan ställer sig Boris Pendic under sin föreläsning på ”UR Samtid, Rätt till vård – konferensen 2010” där han berättar om sina erfarenheter kring att leva som odokumenterad i Sverige. Citatet får bli inledningen till beskrivningen av vårdrummet som rymmer en miljö som förhandlar odokumenterade immigranternas behov och tillgång till vård. Deskriptivt pågår denna inom två korsande rum; inom den offentliga sektorn och inom frivilligsektorn.

5.2.1 Det formella ”vårdrummet” och dess brytpunkt

Representationen ligger inom vad Markus Hansson definierar som social sårbarhet där gruppen inte har samma tillgång till subventionerad vård medborgaren – dvs. de som har svenskt personnummer (Hansson 2008:32-4). Tillgång till vård länkas alltså samman med medborgarskapet och en symbol för detta blir personnumret, id-handlingen eller passet. Återkopplat till Khosravis notering (se ovan), betonas återigen hur samhället organiserats utifrån uteslutandets premisser där individer utan svenska personuppgifter mer eller mindre stängs ute ifrån de officiella sammanhangen. ”Vårdrummet” blir därmed en miljö där personnummer eller id-handlingar agerar som abstrakt hinder och en symbol för hur, och för *vem*, rummet organiserats.

Tillgången till vård representeras formellt kanske främst genom svensk lagstiftning – hälso- och sjukvårdslagen – där det framgår att rätten till vård kringskärs eftersom den subventionerade vården inte erbjuds till ”papperslösa” vuxna. Socialdepartementet sammanfattar och betonar att lagstiftningen exkluderar gruppen från den offentliga sjukvården. Det är dock inte en fullständig exkludering utan akut vård skall erbjudas i offentlig regi men med ett kostnadsansvar som tillfaller den vuxna individen. Särskiljning görs också gällande barn, där de som tidigare varit asylsökande står under andra regler (Socialdepartementet 2011:17, 100-1, 105-6). Strukturer för att få vård i statens regi finns

således även för gruppen (här *papperslösa*) men eftersom kostnadsansvaret läggs på individen innebär det fortfarande ett reellt hinder för att kunna få den akuta hjälp som anses medicinskt nödvändig (omedelbar vård). Socialdepartementet hänvisar här till en undersökning gjord av Läkare i Världen 2008⁷ där framförallt tre hinder uttryckts av odokumenterade;

- ”rädsla för att bli gripna eller nekas vård (44 procent),
- administrativa svårigheter (42 procent),
- kostnadshinder (28 procent)”

(Socialdepartementet 2011:92)

Trots att den privata ekonomin är ett faktiskt hinder skall det även noteras att de två främsta orsakerna finnes i att rummet inte upplevs som säkert – då man är rädd för att bli angiven eller att man inte skall få den vård man anser sig behöva – liksom administrativa svårigheter (Socialdepartementet 2011:92-3, se även Läkare i Världen 2009:10). Hjälparen Anna menar att sjukvården självklart inte är tillgänglig på samma villkor som för medborgaren; framförallt gällande otryggheten som kan finnas. Men detta kan överbryggas:

Anna: ”man kan behöva assistans för att komma åt det ... för att få tillgång till det. Så ganska mycket av mitt jobb är till exempel att vara behjälplig i det ... att ta första kontakten... att förklara hur situationen är och liksom säkerhetsställa att: ni kommer ihåg att de är gömda, inga räkningar till migrationsverket, och så. Att trygga kontakten på något sätt. Sen har man tagit första kontakten behöver jag oftast inte finnas med längre. Det där är ganska vanligt för att man skall våga ta kontakt med sjukvården.” (Anna, december 2011).

Personerna som inte vågar sig till sjukvården (här *gömda*) associerar sjukvården med en otrygghet som måste brytas för att känslan för rummet skall bli det samma som för den formella medborgaren. Det levda rummet begränsar således en aktiv och anspråkslös användning av det fysiska rummet. Istället påminns ”ni” – sjukvården och de tjänstemän som arbetar där – om ett moraliskt ansvar gentemot individerna – som i senare skede kan förändra upplevelsen därinom. I förhållande till den formella medborgaren skiljer sig sedermera vägen *till* de formella vårdstrukturerna. Vidare artikuleras det levda rummet genom hindren inom vårdens formella rum med otillgänglighet, rädsla för myndigheter och ekonomiska svårigheter annorlunda. Även Boris Pendic artikulerar vägen som kan tas för att nå det förhandlade rummet och upplevelsen därinom:

Boris: ”För mig fungerade det så att jag fick ett provisoriskt personnummer. Att jag kunde komma fram till receptionen och säga: Hej, jag heter Boris Pendic, det här är mitt personnummer. Också är det påhittade fyra sista siffror. Om jag inte kom ihåg dem ... för jag tror det var en kombination av bokstäver och siffror där ... då kunde jag bara säga mina första sex siffror i mitt personnummer och varpå personalen i receptionen svarade med de andra fyra. Och allting gick bra. Men medan jag själv satt i väntrummet satt jag och kollade omkring mig,

⁷ Läkare i Världen är en organisation som ingår i infrastrukturen runt odokumenterade immigranter. De arbetar för allas rätt till hälso- och sjukvård och i Sverige arbetar de praktiskt med nationella projekt riktade till denna grupp (se <http://www.lakareivarlden.org/node/5>).

kollade kroppsspråket på receptionisten: Ringde hon någon, kollade hon på mig snett, gick hon iväg någonstans? För man visste ju aldrig. Men det speciella med mottagningen där Henry [Ascher] jobbade, där kunde man känna sig trygg. Som i skillnad mot några andra där man var för första gången och man verkligen var lite rädd. Samma sak var när man var på lite andra läkarbesök. Det första man gjorde när man närmade sig ett sjukhus eller en vårdcentral var att kolla om det fanns en Volvo som var gul och blå där det stod Polis på. Fanns inte den så kollade man efter en mörkblå Volvo V70 som hade fyra antenner på taket. Sen när man kom in så letade man efter farbror blå där inne. När man väl kom in till receptionen letade man efter flyktvägar för man vet aldrig ... [host]... och sedan gick man fram till receptionen och det är då det är viktigt: hur bemöts man i receptionen?” (UR Samtiden 2010)

Förutom medborgarskapets symbolism – i personnumret – tydliggör han även hur rummet konstrueras utifrån hotet och rädslan som bygger på aktören – och maktsymbolen – i den nationella kontexten. Just polisen och symbolerna – bilarna och farbror – påverkar också hans handlingar och känslor i rummet.

Precis som Boris nämner finns det – trots den nationella juridiska regleringen – vårdinrättningar och landsting som har valt att erbjuda vård till dessa individer (Socialdepartementet 2011:18, 277). Ett beslut från Västra Götalandsregionen (2008) fastställer just ett sådant då de menar att deras huvudsakliga uppgift är att bistå med vård där det är nödvändigt. De avser sedermera:

”Att gömda flyktingar och andra patienter utan avtal eller försäkring skall erhålla akut eller annan omedelbart nödvändig vård vid regionens sjukvårdsinrättningar oavsett betalningsförmåga i ögonblicket” (Västra Götalandsregionen 2008).

Odokumenterade immigranter (här *gömda flyktingar*) kan således söka vård men av ovan angivna anledningar främjar de sig ändå från att nyttja rummet. Det samhälleliga rummets organisering, men även det levda rummet (känslor i och inför det), gör således att dessa individer stängs ute från det. Socialdepartementets utredning, liksom Västra Götalandsregionens skrivelse, är dock en del i den omorganisering eller förhandling som just nu sker. Det har föreslagits att odokumenterade immigranter skall få tillgång till samma vård som bosatta (dvs. människor med fulla medborgerliga rättigheter) och till samma pris (Socialdepartementet 2011:23). De härrör det bland annat till de internationella och regionala åtagandena om de folkrättsligt reglerade universella mänskliga rättigheterna. Framförallt kan – 1948 års FN-deklaration om de mänskliga rättigheterna, 1966 års FN-konvention om de ekonomiska, sociala och kulturella rättigheterna samt 1989 års FN-konvention om barnets rättigheter – nämnas i sammanhanget (Socialdepartementet 2011:139, 142, 157-61, 164-5, 166). De uttryckta behoven, och de medborgerliga eller rumsliga praktikerna, bryter mot organiseringen och stärker därmed acceptansen för närvaron i rummet. På så vis förhandlar deras närvaro rummets officiella organisering.

5.2.2 Vårdens frivilligsektor

Det andra representationsområdet inom vilket odokumenterade immigranterns behov förhandlas är *vårdens frivilligsektor*. Eftersom det i dagsläget upplevs som svårt att komma i

kontakt med det offentliga utrymmet för vård har gruppens faktiska behov skapat en omorganisering utanför de formella strukturerna. Odokumenterade erbjuds och får hjälp genom frivilligorganisationer/nätverk som tar fasta på att det formella rummet inte rymmer dessa individers anspråk till vård. Detta manifesteras dels genom faktiska mottagningar som har en fast plats eller dag där det erbjuds vård, personlig kontakt med sköterskor, läkare, psykologer, terapeuter (osv). Alternativt förmedlas externa vårdkontakter med den formella vården eller så utförs undersökningar/behandlingar – som mottagningen inte kan utföra – på vårdgivarnas ordinarie arbetsplatser inom det formella vådrummet (se ovan; samt se Papperslösas rätt till vård o.d: www.vardforalla.se: Socialdepartementet 2011:17, 277). Socialdepartementet skriver att:

”Mot bakgrund av den begränsade tillgången till hälso- och sjukvård som asylsökande och papperslösa personer har i dag i Sverige, driver frivilligorganisationer på ett flertal orter i landet egna mottagningar, som utredningen valt att beteckna som ”gråa” mottagningar där sådana personer tas emot som patienter. Mottagningarna drivs ideellt och vården ges kostnadsfritt till patienterna” (Socialdepartementet 2011:17)

För en utomstående kan det eventuellt – såsom för mig innan jag fick se en utav dem med egna ögon – te sig som att vårdförmedlingarna är tomma mailadresser eller telefonnummer dit gruppen välkomnas att ringa. Tänkvärt väljer Socialdepartementet medvetet att benämna organisationers verksamheter som ”gråa”. Metaforiskt uttalas här ett slags ”mellanland” med vad som vardagligt brukar benämnas i svarta och vita termer; där svart artikulerar något illegalt/informellt medan vitt uttalar något legalt/formellt. Säger gör, med hänvisning till Paula Mulinari, en notering om användningen i arbetsmarknadskontexten där den rasifierade undermeningen framhävs genom begreppsanvändningen (Säger 2011:124). Jag kan inte annat än hålla med och notera dess faktiska närvaro även i denna kontext.

Men vad ”gömmar” sig inom dessa ”gråa rum”? Som ett illustrativt exempel kan ett långt citat av Hansson, som har besökt en sådan mottagning och kringgårdande verksamheters rum, läsas:

”Mottagningen ligger i en modern kyrka i ett ganska typiskt miljonprogramsområde i utkanten av en av våra största svenska städer. Varje torsdag håller mottagningen öppet, och idag finns ett flertal läkare, sjuksköterskor och sjukgymnaster på plats. Även tandläkare och dietister ingår i nätverket, men finns vanligen inte på plats under torsdagsmottagningarna. Nätverket förfogar över en mobiltelefon som roterar mellan sköterskorna. Tanken är att numret ska vara känt hos de papperslösa, och att de ska ringa i förväg och föranmäla besöket. På detta sätt kan rätt tolkar närvara och sjukvårdspersonalen vet någorlunda vad de har att vänta. I praktiken är det endast ungefär hälften av patienterna som föranmäler, resten kommer oannonserat. Nätverket har en tolkcentral som består av ”icke-medicinsk” personal, för närvarande engagerar centralen fem tolkar. Nätverket nyttjar prästernas och kyrkopersonalens kontor samt arbetsrum som undersökningsrum. De disponerar permanent över ett litet pentry som kan ses som mottagningens hjärta. Hit kör de papperslösa med sina åkommor och de hänvisas därifrån till en läkare eller sjuksyster som tar emot i något av undersökningsrummen. Pentryt utgör även mottagningens medicinförråd. Församlingslokalen nyttjas som ett kombinerat sällskapsrum och väntrum. Till torsdagsmottagningarna kommer de papperslösa inte enbart för att få vård, en del kommer för att hämta gratismat som finns att hämta i församlingslokalen, eller bara för att umgås och ta en fika. [...]” (Hansson 2008:44)

Hansson lokaliserar således den fysiska karaktären i detta anpassade rum till en modern kyrka. I likhet med Holgerssons informanternas liv har detta rum förhandlat sin position inom stadens ”segregerade” miljö (Holgersson 2011:169-70) eftersom kyrkan finns belägen i vad Hansson benämner som ”ett miljöprogramsområde”. Undersökningsrum inom den formella vården har bytts ut till kyrkans kontor och arbetsrum. Sedermera har de identifierade ”gruppbehoven” omorganiserat den dagliga användningen av fysiska och upplevda rummen. Vidare liknar Hansson ett pentry vid ”mottagningens hjärta”. Odokumenterade immigranter köar och slussas vidare från det och härifrån administreras och tillhandahålls apotekets traditionella tjänster. Detta lilla rum blir delvis svaret och anpassningen till den frågan som Boris Pendic återkommer till. Han frågar gång på gång: ”Hur kan en papperslös få tag medicin?” och menar då att personnumret agerar hinder inom den formella organiseringen men att de informella vårdmottagningarna bistår i detta (UR Samtiden 2010). Socialdepartementet beskriver att medicinerna som delas ut på mottagningarna ”ofta donerats av till exempel dödsbon” men att dessa inte alltid möter de vårdbehov som gruppen har (Socialdepartementet 2011:277). För att återgå till Hanssons observation uttrycker han att tillträdet till rummet delvis var reglerat då mobiltelefonen och telefonnumret agerar som semibarriär. Vidare har de kringliggande aktiviteterna, som Hansson beskriver, vuxit fram vid sidan av – eller till och med på grund av – mottagningens veckovisa närvaro. Mottagningens aktivitet och gruppens anspråk på miljöer för vård har således spillt över i andra omgärdande aktiviteter; matintag/matutlämning, kläddutdelning, social aktivitet (osv).

Den informella strukturen återfinns även i mina informanternas berättelser. För Zoran var en sådan mottagning där kyrkan och vården delade lokaler och delvis verksamhet, en viktig del i hans vardagliga liv.

- Lina: ”Om du tänker tillbaka på en vanlig dag, vad gjorde du under dagen?”
 Zoran: ”När jag var gömd?”
 Lina: ”Ja.”
 Zoran: ”Jag sitter hemma och kommer till kyrkan. Lite promenera, inte så mycket. Sedan åkte jag till kyrkan i en annan stadsdel. Jag fick vård i kyrkan. Jag var lite sjuk också, psykiskt sjuk, och jag fick medicin ... och jag hade ont i knät och jag fick också hjälp från den kyrkan. Kanske du har hört om den kyrkan?”
 Lina: ”Ja och sedan vårdmottagningen.”
 Zoran: ”Ja just det, vårdmottagningen.”
 Lina: ”Så de kom du i kontakt med också?”
 Zoran: ”Ja jag hade kontakt också ... men inte varje dag eller varje vecka. När jag behövde kontakt jag sökte kontakt till diakonen [i den stadsdel han bodde] och sedan hon ringde till dem och jag får en tid.”
 Lina: ”Du fick en tid där?”
 Zoran: ”Ja en tid hos läkare eller för mat eller matkassa eller nåt.”

Som Zoran nämner var kyrkan och det inhysta vådrummet en viktig del bland hans praktiker men han upplevde ingen väsentlig skillnad mellan kyrkan och vårdmottagningen.

Rummet som han använde var en kyrka, men aktiviteten därinom var medicinsk eller social. Han kunde få hjälp med de saker som han behövde. Som antytt känns strukturerna igen från både Hansson och min informant Anna (se ovan); telefonen som ”semibarriär” och också hjälparen som ”barriärsbrytare/kanal”.

Sammanfattningsvis agerar frivillig-vårdmottagningarna till viss del likartat som den formella vården men både den fysiska karaktären i rummet och själva organiseringen (för vem) skiljer sig markant åt. Vidare kan båda diskussionerna och båda rummen inom ramen för det informella medborgarskapet men på två skilda vis. Medan den formella diskussionen om att erbjuda vård till personen handlar om att tillskriva sociala rättigheter – och därmed formalisera det partiella medborgarskapet och samtidigt förändra det officiella abstrakta och föreställda rummet – handlar den andra diskussionen om att förhandla rummets organisering i det dagliga livet för gruppen som utesluts ur det officiella sammanhanget med medborgarskapet som förtecken.

5.3 Men barnen då?

En annan artikulationsmiljö för odokumenterade immigranter återfinns gällande barns rätt till skolgång. Liksom hälso- och sjukvården regleras barns (en individ under 18 år) rätt till skolgång juridiskt i den svenska kontexten. Rätten till utbildning och skolplikten – i enlighet med skollagen – gäller för de som är bofasta. Begreppet bofast åsyftar dock inte reell bosättning utan istället folkbokförda individer. Asylsökande, vilka undanhåller sig verkställighet, inkluderas inte i denna benämning (SOU 2007:34 s. 77; SOU 2010:5 s. 47). Gällande ”asylsökande m.fl.” – dit odokumenterade räknas – regleras detta i *Förordningen (2001:976) om utbildning, förskoleverksamhet och skolbarnomsorg för asylsökande barn m.fl.* (SFS 2001:976; se även referens i Socialstyrelsen 2010:272). Så länge barnet är asylsökande (alternativt i väntan på avvisning) har barnet rätt till skolgång men det återkallas om barnet håller sig – eller hålls – undan avvisning (SFS 2001:976). Rätten till skolgång kringkärs således för odokumenterade barn med referens till icke-medborgarskapet.

Trots att tillgången till skolgång i offentlig regi inte stipuleras som en rätt för *alla* återfinns uttryck för en omorganisering av det rådande här. Följaktligen utkom 2007 en utredning gällande ”rätt till skolgång, förskoleverksamhet och skolbarnomsorg för barn och ungdomar som undanhåller sig verkställighet av avvisning- eller utvisningsbeslut”. Som utvidgning utkom även en utredning 2010 där omfånget av barn utvidgades väsentligt för att även omfatta barn som aldrig ansökt om uppehållstillstånd. Som bakgrundsförståelse för utvidgningen av rätten till utbildning påkallar utredningarna barnkonventionen och de rättigheter som Sverige förbundit sig med. Framförallt berörs de grundläggande principerna om icke-diskriminering och barnets bästa samt rätten till liv och utveckling, och rätten till att framföra sina åsikter. Utifrån dessa – speciellt icke-diskriminering – betonas barnets rätt till kostnadsfri och obligatorisk utbildning (SOU 2007:34 s. 16, 45, 49-53; SOU 2010:5 s. 10, 36-7, 70). Utredningar skall ses i ljuset av en förhandlingsprocess av rummets

organisering och en attitydförändring som kan antas äga rum i detta nu. En förändring av den formella organiseringen har dock inte ägt rum ännu. Odokumenterade immigranter kan följaktligen fortfarande möta samma sorts abstrakta och konkreta hinder som tidigare när tillträde till det stängda officiella rummet för utbildning önskas.

Underifrån kringgås dock rummets abstrakta och juridiska organisering på två sätt. Dels har var kommun (de som ansvar för ”skolans” vara idag) rätt att erbjuda skolgång till dessa barn, dels är det upp till de enskilda skolorna och rektorerna att besluta om man välkomnar dessa elever (Socialstyrelsen 2010:281; SOU 2010:5 s. 59-60). Barnets egna inneboende rättigheter är således inte det som just styr den formella organiseringen kring gruppen. Istället står möjligheten till skolgång och faller med kommunernas alternativt genom skolornas/rektorernas ynnest (Socialstyrelsen 2010:281). I samklang med organiseringen för hälso- och sjukvård, exkluderas således formellt odokumenterade från den ordinarie organiseringen. Dock är detta inte en fullständig exkludering eftersom kommunerna och skolorna själva kan besluta om rummen stängs eller ej. Interdiskursivt uttrycker Boris Pendic just denna organisering.

Boris: ”Det första jag fick tillgång till var ju skolgång som tur var. Det var inte så vanligt på den tiden, 2006. Utan det var tur att det fanns rektorer som lät oss papperslösa gå i skolan.” (UR Samtiden 2010)

Eftersom rummet inte formellt organiserats *för* dessa barns räkning kvarstår undran om inga odokumenterade immigranter går i skola i Sverige? En halvt retorisk och genomskinlig fråga kan det tyckas, men javisst, precis som Boris nämner, odokumenterade barn gör det i viss uträkning. Socialstyrelsen menar att förmodligen går merparten av odokumenterade barn och unga i skolan – periodvis – under grundskoleåldern men i mindre under förskole- och gymnasieåldern. Det finns dock en del som inte går i skolan alls. Eftersom tillgången till skolans rum inte är självklart för gruppen är det dock svårt vid exempelvis flytt eller byte av skola (Socialstyrelsen 2010:281). Samtidigt påverkas den rumsliga tillgången av föräldrarnas/familjernas ekonomiska ställning i samhället, där resor till och från skolan kan bli ansträngande för ekonomin och således begränsa möjligheterna att ta sig dit (Socialstyrelsen 2010:281). Hjälparen Nina påpekar dessutom externa påtryckningar som en svårighet som kan kontrollera barns tillgång och användning. Nina säger så här väldigt tidigt i vårt samtal:

Nina: ”Vi kan ta ett problem som en familj har haft. De har varit här hos oss. Det är att det var en muslimsk familj och här i området bor det många som är från samma hemland. Familjen kände sig hotad: Varför går ni till kyrkans förskola? Så de fick ta sitt barn därifrån. Fastän de trivdes väldigt bra med oss. Så det är andra yttre påverkningar på dessa familjer. De är inte alltid lika fria att kunna röra sig som de vill. Pappan sa det...: det har ingen betydelse religion men det var just det att han kände att de kunde ange honom och polisen kunde vara här och fånga upp dem.”

Möjligheten att välja begränsas således genom yttre verkningar och det yttersta hotet om att polisen och det verkställande organet skall intervenera. Det levda rummet påverkas och påverkar föräldrarnas praktiker. Liksom tillgången till vård delvis kontrolleras på tillhörighetens grunder, är barnens tillgång till skolans/förskolans rum begränsade av konventionella samhällsreglerna relaterade till identitet. Men även praktikerna inom skolan – såsom klasslistor, betyg och dylikt – kan komma att exkludera eller utgöra fara för barnens tillvaro i skolan (Socialstyrelsen 2010:281). Hotet om avslöjad identitet och därmed utvisning påverkar således organiseringen. Socialstyrelsen understryker även att den rumsliga organiseringen inte till fullo stänger ute det verkställande organets inträde i skolan:

“Det finns inte heller något uttryckligt förbud mot att polisen går in i en skola eller ett daghem för att hämta ett barn även om det hittills har varit praxis att polisen avstår från detta.” (Socialstyrelsen 2011:281).

Praktiskt innebär detta att skolan är ett förhandlat rum för barn som lever som odokumenterade. Tillträde och rutiner fastställs av de enskilda kommunerna/skolorna/rektorerna. Informellt organiseras rummet för de odokumenterade barnen, men formellt har de inte samma självklara rätt som andra barn att ta del av det. Rummet *är* inte deras, men har delvis *gjorts* till deras. Detta kan även ses ibland mina informanternas bild och mina observationer.

När personalen i Kyrka 1 och förskolan bjöd in mig, alltså redan innan mitt faktiska besök inne på förskolan, fick jag berättat för mig att det fanns ett eller flera barn i barngruppen som levde som odokumenterade. Vid besöket skulle jag få se deras verksamhet samt att det inte fanns någon särskiljning på barn och barn. När tiden väl kom fick jag under ett par förmiddagstimmar vara med på avdelningen med lite större barn. Personalen och barnen välkomnade mig och jag fick vara en del utav deras dag utan några ifrågasättanden. De berättade mer om verksamheten och barnen interagerade och gjorde det barn gör helst; lekte, ritade, pysslade, byggde (osv). I mina noteringar från besöket står en kommentar ut mest: fanns det verkligen barn i gruppen som levde som odokumenterad? I min romantiserade – och vad som för mig realiserades i detta ögonblick – mycket stigmatiserade bild av odokumenterade immigranter, skulle det på något vis finnas en markör för att man levde gömd och i icke-medborgarskapet. Ingenting förtäljde dock en särskiljning mellan barn och barn. De lekte högljutt och glatt – med varandra, med mig och andra vuxna i gruppen – men ingenting sade något om att de levde under andra förutsättningar än någon annan.

När jag och hjälparen/förskolläraren Nina samtalar om detta under den efterföljande intervjun understryker hon även att själva organiseringen är medveten och att det inte finns eller görs någon skillnad mellan barnen: ”Och vi gör ju ingen skillnad i våra sätt att vara med barnen heller. De blir inte utpekade på något sätt. De är som en i gruppen.” Nina markerade här de understrukna orden och tydliggjorde dess innebörd ytterligare. Barnen tillåts använda rummet på samma premisser som de andra barnen i gruppen.

5.4 Informellt arbete

Ytterligare ett, både abstrakt och mycket konkret levtt – representationsområde inom vilket odokumenterade immigranter beskrivs – och också agerar – är arbetsmarknaden där är de, liksom medborgaren – arbetar för sitt leverne. Trots att det är långt ifrån alla

odokumenterade immigranter som arbetar (Socialstyrelsen 2010:275) gör sig medborgarskapets dominerande ramar gällande även inom denna miljö.

Framförallt manifesteras det genom inträde och agerande på den *informella* (kontra den formella) arbetsmarknaden där rummen och upplevelsen av dem ofta är associerad med sämre villkor och många gånger rädsla och ovisshet (se ex. Hansson 2008:11, 30, 43, 59; Holgersson 2011:180-1; Khosravi 2006:296-9; Sager 2011:123-7, 134-41). Medlemskapet och de sociala rättigheter som tillskrivs medborgaren betonas av Sager som väsentliga för förståelsen av odokumenterade immigranternas⁸ verklighet inom denna representation. Negationsbeskrivningen skildrar i mångt och mycket verkligheten som gruppen får eller måste tillträda. Sager förlägger skärpunkten mellan den nationella och internationella migrations- och arbetsmarknadspolitiska policyutvecklingen. Hon menar att den svenska arbetsmarknadspolitiska utvecklingen och fackförbundens starka mandat för restriktivitet även spillt över på migrationspolitikens inriktning. Den har delvis styrt hur arbetsmarknadspolitikens abstrakta rum konstruerats under de senaste decennierna. Noterbart är att Sager mycket riktigt gör denna poäng med hänvisning till Aristide R. Zolbergs tudelade resonemang om – å ena sidan arbetsgivarnas strävan att sänka löner genom större grad av immigration – och å andra sidan fackförbundens motsatta strävan att begränsa immigrationen för att förhindra lönedumpning och sämre rättigheter för de ”egna medborgarna” (Sager 2011:125, 127-9, 131-2).

Förutom den arbetsmarknadspolitiska organiseringen påvisar Sager även länkningen till den globala arbetsmarknadens villkor och organisering inom den. Hon, liksom Khosravi, påvisar följaktligen hur den informella arbetsmarknaden även konstruerats genom de internationella migrationsprocesserna och den duala globala kapitalismens arbetsmarknad (Khosravi 2006:296; Sager 2011:125, 127-9). Odokumenterade immigranternas villkor på den svenska arbetsmarknaden har således både påverkats av resonemanget bakom Zolbergs tes, liksom av den informella marknadens sug efter ”okvalificerad” arbetskraft (funnen i gruppen om odokumenterade immigranter) (se även *dual/segmented labour market theory* i Castles & Miller 2009:23-4; Massey et al 2008:29-34). Tätt sammanknutet med detta är även de konstruerade territoriella gränsernas begränsande, men dock inte helt stängda, organisering (Hansson 2008:14-5). De utgör formella och dominerande hinder som sätter agendan för den informella marknadens existens. Det partiella medborgarskapets natur gör sig följaktligen gällande även inom detta rum. Dels finns det en efterfrågan och en faktisk arbetsmarknad för gruppen, men tillhörandets premisser förhindrar inträde på den formella arbetsmarknaden där rättigheter tillstryks arbetstagaren i förhållande till arbetsgivaren.

⁸ Sager använder sig av benämningen *clandestine/ clandestinity* för gruppen som här omnämns som odokumenterade immigranter. Trots att Sager genom denna benämning vill betona vissa politiskt betingade aspekter i tillståndet och verkligheten som dessa individer lever, är det samma grupp av individer som åsyftas och vidare distinktion mellan min och hennes distinktion görs därför inte.

Den informella arbetsmarknadens faktum i den svenska kontexten, och icke-medborgarens närvaro på den, påvisas av Socialstyrelsen som skriver att:

”I Sverige är kopplingen mellan papperslös migration och den informella ekonomin inte lika tydlig som i till exempel USA eller Japan, men papperslösa stängs ändå ute från arbetsmarknaden och är därför hänvisade till den informella arbetsmarknaden, den så kallade svarta arbetsmarknaden, för att försörja sig.”⁹ (Socialstyrelsen 2010:275)

Khosravi diskuterar den informella marknadens faktiska närvaro i Stockholms kontext (utifrån Ssassens teori om *globala städer*, se ex. Sassen 2007:413) och menar att ”[m]edelklassen i Stockholm efterfrågar diverse varor och billiga, tjänster; från städhjälp, barnpassning, billig biltvätt och kemtvätt till kostnadsfri hemkörning av pizza.”. Bland hans informanter är det även en majoritet som arbetar inom den informella marknaden (Khosravi 2006:296-7). Visserligen kan det argumenteras att det endast är i dessa större kontexter som den internationella informella arbetsmarknaden och migrationsprocesserna gör sig gällande inom ramen för initiering och fortlöpande informell arbetsmigration. Men eftersom odokumenterade immigranter till viss del arbetar även i andra delar av landet kan man dock tänka sig att just sådana arbetstillfällen återfinns i andra geografiska kontexter runt om i Sverige (se ex geografiska basering i *Malmö*: Sager 2011; *Göteborg*: Holgersson 2011; Hansson 2008). Karaktären i de arbeten som Khosravi omnämner påvisar även hur icke-medborgaren faktiskt görs till en del av samhället. Det är de övriga invånarnas efterfrågan som skapar positionen och de arbeten som kan tas och det två medborgarna lever således inte separat utan använder, gör anspråk på, samma utrymme i staden/samhället (Holgersson 2011:113-5, 180).

Men vad är det som karaktäriserar den informella yrkesverksamheten; där odokumenterade immigranter *tillåts* agera? Khosravi beskriver metaforiskt att gruppen många gånger tillskrivs rollen som ”reservarmé” där låg lön, långa arbetspass och liten förhandlingsmöjlighet är grundstommar. Vidare menar han att gruppen många gånger minimeras till en *vara*. En av hans informanter – en restaurangägare – uttryckte exempelvis att ”[e]n illegal invandrare har en röd ’extrapris’-lapp på sig. 50 procent rabatt” (Khosravi 2006:298). Eftersom dessa individer inte är formella medborgare i välfärdsstaten – som annars kringskär denna ”commodification” – möjliggörs ”varustämpeln” och villkoren som kommer därav (se ”de-commodification” och ”social democratic regime-type” i Epsing-Andersen 1990:22-3, 27-8). Även Boris Pendic förhåller sig till arbetets diskurs när han berättar om sin fars erfarenheter som verksam inom den informella arbetsmarknaden. Fadern anges ha upplevt arbetets diskurs något annorlunda.

Boris: ”När han väl kom tillbaka så försämrades läget dramatiskt. Jo varför? I hemlandet så lyckades han jobba och försörja sig för att tjäna pengar och återkomma och ta sig tillbaka till Sverige. Men väl framme här insåg han att hans familj fick ju vänta på att någon annan skulle ge dem bröd och vatten på bordet. Mat på bordet, kläder och eventuellt stå för deras

⁹ Även här gör sig den rasifierade konnotationen om den Andre sig gällande (se ovan; samt Sager 2011:124)

boendekostnad. För en familjefar var det en total katastrof. Jag själv har lite svårt att föreställa mig det eftersom jag saknar barn. Men ni som har barn kanske kan relatera lite till det. Jo ... hur blev det med honom sen? Jo, som tur är ... som kanske Anne nämnde ... det kan kännas att folk blir utnyttjade men för en gömd papperslös kan ett litet svartjobb vid sidan av betyda väldigt mycket. Vilket det gjorde för honom. Hittade ett litet städjobb där han sedan avancerade och lyckades försörja familjen samt sedan stå för en egen lägenhet.” (UR Samtiden 2010)

Delvis dementerar Boris varustämpeln och istället menar han att hans far såg tillträdet till arbetsmarknaden (genom ett litet *svartjobb*) som väsentligt. Den totala katastrofen som hans far upplevde kunde på så vis motarbetas genom att han klev in i ”utnyttjandets” miljö. Arbetets rum är därför inte ensidigt negativt.

Som noterat arbetar inte alla odokumenterade immigranter. När jag frågade hjälparen Anna om hon möter den dubbla bilden om informellt arbete; horribla villkor men samtidigt en potentiell ekonomisk trygghet, svarade hon att:

Anna: ”Jag möter nog egentligen mest de människor som skulle vilja ha ett jobb för att kunna få någon inkomst överhuvudtaget. Men jag känner ingen som har lyckats få det ... det gör jag inte. Jag har inte mött det på det sättet. Men önskan är ju stor hos väldigt många. Jag får frågan väldigt många gånger: Vet du något jobb jag skulle kunna ta ... har ni något här i kyrkan som gör så jag kan få en liten inkomst och så? Och om jag vet något annat också då ... städjobb, bilmekaniker ... saker som man har kunskap med sig från hemlandet.”

På detta sätt påvisar Anna hur gruppen stängs ute ifrån arbetsmarknaden. Den abstrakta organiseringen utifrån medborgarskapet, ramar således in vem som får tillträda arbetsplatser (både formellt och informellt). Hennes vittnesmål visar även att utbudet på den informella marknaden eventuellt inte är riktigt så stort som bland Khosravis informanter. Hennes bild återkallar även Boris utsaga om att arbetet ses som ett medel och en önskan. Även Zoran bekräftar denna bild då han påpekar att han inte arbetade när han levde som odokumenterad. Men samtidigt framträder en annan typ av sysselsättning som kan liknas vid ett arbete. Både Zoran och Mohammed vittnar om att de hjälpt eller hjälper till i den kyrka/församling som de själva får/fick hjälp av. När jag frågade Zoran om han jobbade när han levde som odokumenterad svarade han:

Zoran: ”Nej, nej. Jag kommer till kyrkan och hjälper till bara.”

Lina: ”Hjälpte till frivilligt här?”

Zoran: ”Ja just det. Jag får bidrag från kyrkan ibland. Kanske 1000 i månaden, 2000 ibland. Ibland ingenting.”

Även Mohammed – som levde som odokumenterad vid vårt samtal – vittnar om att han är i kyrkan från tidig morgon till sen kväll och hjälper under dessa timmar till med olika aktiviteter i kyrkans regi. Det är det enda han gör, menar han. Skillnaden till de andra framställningarna är att dessa har en större positiv benämning av arbetet; man får *hjälpa till* och man har något att göra. Men det är inte avlönat. Istället får man i detta kontaktnät andra allmosor/löner som matkassar, busskort (etc.), pengar. Det framgår dock att det *inte* skall liknas vid ett arbete. Istället ses det som frivilligt arbete. Jag vill dock mena att till viss

del är det just det, ett arbete, men både den fysiska karaktären i rummet liksom det levda rummet (upplevelsen inom samt av utkomsten (lönen) och ”friheten”) skiljer sig åt. Orsaken till arbetets uppkomst är också annorlunda; något att göra *kontra* behov av arbetskraft.

Odokumenterade immigranter kan följaktligen fortfarande möta samma sorts abstrakta och konkreta hinder som i andra rum. Icke-medborgarskapet hindrar således tillträdet till det utifrån sociala rättigheter reglerade rummet. Istället karaktäriseras rummet av dåliga villkor och gruppen som en ”reservarmé”. Men icke desto mindre – ses rummet även som en möjlighet och ett medel för att i andra lägen kunna bekämpa den formella organiseringen i samhället (ex. gällande bostad). Arbetsplatsen – det faktiska rummet – är vissa lägen den samma som för medborgaren, men samtidigt är den i mycket hög utsträckning ett förhandlat rum där villkoren för informella marknaden härjar och statuerar regler för hur man agerar och också upplever rummet.

5.5 I avsaknaden av ett hem

“Att hitta en bostad är förenat med extra svårigheter för den papperslöse eftersom hon/han inte kan hyra i första hand eller köpa sitt boende.” (Socialstyrelsen 2010:275)

På detta sätt inleder Socialstyrelsen sektionen kring odokumenterade immigranternas tillgång till den svenska bostadsmarknaden. Precis som tidigare gör sig medborgarskapets dominerande natur sig gällande även för var man som odokumenterad ”tillåts” bo. Detta är speglat av Khosravi som menar att både deras ekonomiska ställning och deras odokumenterade vistelse sätter gränser för vilken marknad som står tillgänglig för dem; andrahandsmarknaden. Vidare menar han att tillståndet särskilt karaktäriseras av flexibiliteten som avkrävs dem då de ofta letar efter nya ställen att bo på (Khosravi 2010:103). Hansson, liksom Khosravi, påpekar också ”de etniska nätverkens” (inkl. familj, vänner, släkt) betydelse för att överhuvudtaget ha någonstans att bo. Khosravi menar dock att nätverken inte behöver vara *solidariska* (Khosravi 2010:104; Hansson 2008:39). Även mina två informanter med erfarenheter från en odokumenterad vistelse instämmer i detta; den ena bor hos sin syster och den andra flyttade runt mellan olika bostäder bland vänner och släkt. Även en av de personer som SR Kaliber intervjuat vittnar om denna situation (liksom parkbänken som sovplats):

”Foad och Nabil hjälps åt att klippa bort snöret som är knutet runt den gula skumgummimadrassen och vecklar ut den på golvet i vardagsrummet.

– Sen brukar jag använda det här så blir det lite skönare för honom.

Det är ett tälle.

– Ja det är ett tälle ja. Så det blir skönare.

Här ska Nabil sova i natt. Natten innan sov han hos en annan vän och natten innan dess hos ytterligare en annan. Nabil har inget eget hem.” (SR Kaliber 2011).

Bostaden/sovplatsen är således inte alltid vad den (i många fall) är för den formella medborgaren. Khosravi framhåller – trångboddhet, orimligt höga hyror, begränsad/ingen tillgång till kök eller badrum, liksom att arbetsplatsen ibland används som bostad/rum för nattvila – som bostadsvillkor bland hans tio ”informantfamiljer”. Reflekterat i alla dessa utsagor återfinns aspekter av Holgerssons resonemang om att ”en lägenhet/bostad inte nödvändigtvis är ett hem”. (Holgersson 2011:184; Khosravi 2010:103-4). Ett uttryck för det återfinns även i hur medborgarskapets dominering och rädslan för att ”göra fel” kapslar in bostaden och hur man kan leva i den. Khosravi skriver att “[d]e [...] låter inte sitt barn springa i lägenheten av rädsla för grannens klagomål” (Khosravi 2006:296). Direkt speglat i hjälparen Helens utsaga finns samma rädsla för att göra fel. Hon säger så här om en familj i hennes närhet när jag frågar om bostaden är en ”fristad”:

Helen: ”Ja på ett vis tror jag att det är det. Men samtidigt så när jag var hemma hos henne så ... deras möbler är ju lånade så på något sätt kan de inte göra vad de vill eller bete sig som de vill. De har en jättefin TV och ett jättefint TV-spel men hon var väldigt så här... hon sa till sin son: du får bara göra det nu, det är inte vårt. Det var väldigt medvetet att detta inte var vårt och hon sa det till mig. Jag tror ändå att det är tacksamhet men det är också lite rädsla för att göra fel för vem som helst kan lura dem... att betala mer eller slänga ut dem närsomhelst. De har ingenting som skyddar dem på det viset.”

Det levda rummet och medvetenheten om att det inte var deras påverkar känslan av bostaden men också hur man agerar där. Icke-medborgarskapets dominering – uttryckt i bristen på skyddsnät bär bostaden inte kan göras till sin egen och rädslan att göra fel – blir således påtaglig även i ”hemmet”. Khosravi framhåller att en av hans informantfamiljer ”bor i ett rum i en trea, för vilket de betalar drygt 3 000 kronor i månaden (för att den som har kontraktet ska kunna bo nästan gratis). På kvällarna använder Homas mamma en del av rummet till att göra smörgåsar, vilka Homas pappa tar till caféer och butiker nästa dag.” (Khosravi 2006:293). I detta fall förhandlas bostaden även till en arbetsplats om kvällarna. En annan bild av bostaden för Zoran fram efter att vi ha samtalat om att han bytte bostad mycket ofta och att han inte kunde göra särskilt mycket när han levde som odokumenterad:

Zoran: ”Jag har körkort nu. Jag har allt. Men för 5 år det var jättetråkigt liv och rädd liv.
Lina: ”Tråkigt och rädd och du kunde inte göra många saker.”
Zoran: ”Nej, nej inte något speciellt. Jag kunde inte spela fotboll och basket och så. Vad ska jag säga. Jag var samma fängelse. Hemfängelse ... vad ska jag säga...”
Lina: ”Ja. Hemfängelse.”
Zoran: ”Hemfängelse... Men vad heter det? Som du bor...”
Lina: ”Jag ... nu vet jag inte vad du menar...”
Zoran: ”Fängelse, men inte fängelse i station polis. Men fängelse hemma som du kan inte gå som du vill.”

Han upplevde sig livegen och att han inte kunde gå någonstans. På detta påtagliga sätt blev hans levda rum och hans tillfälliga bostäder ett *hemfängelse* som hindrade honom från att göra och gå som han ville. Även andra uttryck för att bostaden utgör något annat för icke-medborgaren framkommer när hjälparen Susan beskriver hennes relation till

odokumenterade immigranter utanför hennes profession. Hon menar då att hon inte besöker dem i deras bostäder för att senare vidareutveckla och säga:

Susan: "De som har fått papperna ibland vi besöker varandra. Men inte de andra. Nej man vill inte... det är en lite känslig situation att besöka dem. Jag tänker det är lite känsligt."

Så snart papperna (symbolen för tillhörandet) känner Susan att "känsligheten" är försvunnen och positionen förändras. Bostaden är inget *hem* att besöka innan dess. Karaktären i det levda rummet är således inte densamma för hjälparen heller. Även för denne är upplevelsen av gruppens speciella position i samhället påtaglig.

En del i att inte uppleva bostaden som ett *hem* beskrivs genom svårigheten att "bygga bo". Holgersson uttrycker att det varit fallet hos många av hennes informanter och att i väntan blir hemmet ett sorts förhandlingsrum. Men i vissa fall bekämpas det genom medborgerliga praktiker. En av hennes intervjupersoner uttrycker en framtidstro då hon – trots omgivningens motstånd – valde att köpa saker som "några koppar", "en växt" eller "en väska" *även fast* hon eventuellt var tvungen att åka tillbaka (Holgersson 2011:184-5). Bostaden har sammanfattningsvis många olika konnotationer. Hade vi frågat tio eller hundra personer till hade vi säkerligen haft lika många beskrivningar av hur bostaden upplevdes. Vad som ändå kan deduceras är att bostaden inte innebär samma levda rum som det gör för många andra i samma kontext. Icke-medborgaren – i denna heterogena grupp – tillskrivs helt enkelt en annan bostad som i många lägen inte är ett *hem*.

5.6 Kyrkan: Guds rikes ambassader och hjälpen

Zoran: "Så jag kommer här [kyrkan] och hämtar mat varje dag. Jag hjälper i kyrkan i köket och ute, klippa gräs, och sedan var jag här och praktisera ett år. Det var jättebra."

Precis som Zoran här beskriver – och såsom tangerat under tidigare rumsdiskurser – är kyrkan en väsentlig del i den infrastruktur och den anpassade organisering som omger odokumenterade immigranter. Trots att kyrkan och vårdmottagningarna, liksom arbete, i många fall har berörts som sammanvävda både rumsligt och i sina aktiviteter vill jag mena att kyrkan som sådan även har en annan distinkt och separat roll i odokumenterade immigranternas sociala rum. De är avgränsade miljöer som visserligen korsar rummen om frivilligorganisationer av olika slag. Men skillnaden återfinns i att de inte ensidigt är skapade för odokumenterade. Istället pågår där även olika aktiviteter utifrån en annan ursprunglig organisering. Odokumenterade inkluderas i denna verksamhet, men expanderar den för sina behov. Ordet som bäst beskriver aktiviteterna är: hjälp. I möjligaste mån bistår kyrkor – naturligtvis inte alla – med just det. På så vis blir kyrkans rum och de näten som löper därifrån, den mest alltäckande omorganiseringen och infrastrukturen som tas upp här. Till exempel gav hjälparen Susan detta till svar när jag frågade henne vad hon gör i relation till odokumenterade:

Susan: ”Jag jobbar med de som kommer hit [kyrkan] och behöver hjälp. Dela mat till dem, hjälpa barnen med kläder och leksaker och allt som de behöver. Ibland de frågar mig ... jag hjälper de som jag kan.”

Susan vittnar här om vilka funktioner som har inkorporerats i kyrkan där hon arbetar. Upprätthållandet av dels det ekonomiska dels det sociala livet bistås sedermera genom kyrkan. De specifika behoven har organiserat rummets expanderade funktioner. När jag frågade hjälparen Helen, som arbetar i samma kyrka som Susan, om gruppen kommer till kyrkans rum i egenskap av dess funktion inom tron eller av andra anledningar uttrycker hon att:

Helen: ”Ja. Ja de kommer hit för mer akuta behov. Tron klarar man oftast på egen hand ganska länge, om man ens har den kvar... Men det är inte det de kommer hit först och främst för.”

Funktionen som kyrkan har – i ett antagande om att det är ett rum skapat för tro – har kyrkan med *diakonin* (vilka många av mina informanter associerar hjälpen med) anpassats. I relation till hur öppna/officiella de är med hjälpen och om det ingår i deras tjänster uttrycker Helen även att transformationen och anpassningen som hennes kyrka varit öppen för:

Helen: ”I vår församling gör det väl det. Det tror jag att det gör. Det är inget som är skrivet. Kyrkan är ju här för att vara för människorna så det är ju från tid till tid eller som ja sa att den som jobbade som diakon här för 40 år sedan hade en annan situation än jag har här idag. Det anpassas ju. Men det är inget som vi håller hemligt eller så.”

Kyrkans roll anpassas följaktligen från tid till tid. Odokumenterade immigranternas medborgerliga praktiker och rumsliga närvaro, liksom de behov som frammanas av icke-medborgarskapet, skapar således en anpassning som fångas upp i kyrkans aktiviteter. Hade inte odokumenterade funnits i hennes och kyrkans närmiljö hade ”situationen” inte varit den samma utan eventuellt varit riktad mot andra människor.

Inom samma hjälpdiskurs återfinns även frivilligorganisationer, vilka Holgersson menar är förhandlade rum likaså. Hennes skildring rymmer en ”hjälpande miljö” men med andra representationer. Speciellt beskrivs lokalen med en större negativ medvetenhet om hur och för vem rummet organiserats. Under ett besök noterar hon hur uppdelat rummet är; ett socialt rum där de hjälpsökande rör sig, medan ett – av en tröskel – avgränsat rum gjorts till hjälparnas. Dit bjuds odokumenterade endast in i små grupper där de får olika typer av mat att ta med sig (Holgersson 2011:181-2). Hon betonar följaktligen att:

”[r]elationen mellan hjälpare och hjälpsökande är oundvikligen ojämlik, och som observatör i dessa miljöer slogs jag av hur tydligt de asylsökandes och utvisningsbaras underordnade position manifesterades i rummet. Deras kroppsspråk var avvaktande, de behöll ytterkläderna på och många höll sig nära ingången” (Holgersson 2011:181).

Även under mitt besök hos Kyrka 2 och mottagningen upplevdes detta. Förutom vårdmottagningen hade kyrkans många rum transformerats för en kväll till festlokal, bespisning, vårdmottagning, lekrum och mycket mera. När jag klev in i kyrkans byggnad den kvällen fann jag ett avskilt rum – i detta fall genom en dörr – och erbjöds hjälp till och således klä mig i rollen som ”hjälpare”. Den ojämnbördiga relationen som Holgersson omnämner blev jag sedermera personligen en aktiv del i. Löpande släpptes små grupper med familjer, men också enskilda personer, in i rummet. Samtidigt som stämningen var lätt kaotisk var det svårt att inte gripas av mötena med dessa individer och de andra hjälparna. Men bestämmandets kraft och handlingsutrymmet för de olika aktörerna var i denna situation delvis ojämlik. I likhet med Holgerssons observation fanns även en mindre ojämnbördig rumslig dimension som manifesterades genom dörrens avgränsande kraft. Kön utanför blev ett trappsteg till ett utrymme som reglerades av hjälparna; av vilka jag för kvällen var en del. Men trots den ojämlika uppdelningen i rummet och handlingsutrymmet kom praktikerna, baserade på de uttryckta behoven som inte kan tillgodoses på grund av det föreställda rummet, att för en kväll skapa en omorganisering av rummets tidigare vardagliga funktion.

Även i Amelie Herbertsson, Isabelle Nordfjäll och Therese Janssons (hädanefter Herbertsson et al) dokumentär om Alsike klostrets påvisas inkludering av och anpassning till odokumenterade immigranternas praktiker och behov. Mest intressant formuleras kyrkan/klostret metaforiskt som ”Guds rikes ambassad” av klostrets ena syster. I metaforen, och i de rumsliga praktikerna, tas institutionen om klostret som ambassad i anspråk då systemen berättar om efterföljderna av en polisrazzia där klostret efter händelsen inte längre ses som en del av svensk polis mandat. Detta har också praktiskt respekterats av den verkställande myndigheten efter händelsen (Herbertsson et al 2010).

Syster: ”Sedan har vi på något sätt drivit den här fristadstanken. Och från början var det egentligen ärkebiskop Werkström som myntade ett begrepp som han kallade för Guds rikes ambassader. Jag tycker att det är ett bra uttryck för då förstår man lite vad det handlar om. Kyrkor och kloster skulle vara som ambassader för Gudsriket. Och precis som på en ambassad, en svensk polis får inte rusa in på ett annat lands ambassad för det är ett annat territorium.” (Herbertsson et al 2010).

En motpol manifesteras här genom att icke-tillhörigheten tillskrivs de personer som är medborgarna och representanter för dem i ”normalfallet”. Vi blir här *de Andra*. Guds rikes ambassader agerar sedermera som en motdiskurs där den formella organiseringen bekämpas och skapar också ett nytt rum inom vilket de odokumenterade immigranternas behov och praktiker står i centrum. På ett liknande vis uttrycker även hjälpare Helen denna bild då hon i vår diskussion om ”säkra” platser/rum och om hon själv är rädd för polisen:

Helen: ”[skratt]. Nej jag tror inte det. Vi har också poliser här i stadsdelen som ibland har varit... inte här i kyrkan men i andra kyrkor... och ätit någon gång när det är lunch eller så. Men de skulle inte heller göra något. De skulle nog inte heller ta med sig det som tips tror jag. De vet att de är på fredad mark på något vis. Men jag är inte rädd för dem, nej. Inte för... emot mig, mer bara kanske om jag är orolig för vad de kan göra.”

Det finns dock en ambivalens i hennes uttalande. Trots att kyrkan är fredad mark finns en viss oro för vad *de* (polisen: vilka egentligen representerar svenska folket och staten) kan göra.

Sammantaget uttrycks kyrkans rum således inom ramen för vad den kan bistå med: hjälp. Men också genom det rumsligt inkorporerade skyddet som ges uttryck åt i rummet och det omgärdande samhällets ”motpols”-organisering (icke-tillträde för polisen).

6 Slutord

6.1 Sammanfattning och slutsatser

Med den övergripande frågeställningen har denna uppsats ämnat utforska hur odokumenterade immigranter skapar och upplever sin verklighet med ett rumsligt och diskursivt fokus. Som teoretisk förförståelse bistod Henri Lefebvres spatiala teori med verktyg för att undersöka den rumsliga sammansättningen av det sociala rummet. Rummet skapar inte endast förutsättningar för hur människan (här medborgaren och icke-medborgaren) kan leva, istället innefattas sociala relationer liksom mönster/regler för hur livet kan levas i den rumsliga karaktären av samhället. Följaktligen finns det även föreställningar som formar villkoren, liksom känslor, i och inför rummet. Med Lefebvres triad av korrelerade element låts vi förstå att det sociala rummet produceras och reproduceras genom det fysiska rummet (det upplevda), rummets representationer (det föreställda) och representationernas rum (det levda). Det föreställda rummet känns igen som ett dominerande rum vars karaktär upptar det levda rummet liksom förskjuter behov och/eller relationer inom samhället. Då specifika behov inte ryms i samhällets ordinära organisering och struktur kan det finnas utrymme för att bekämpa, anpassa eller förhandla rummet; något som blir väldigt tydligt i relation till gruppen som uppsatsen fokuserar på. Sammantaget kan det noteras att det sociala rummet skall förstås som verkligheten inom vilket livet försiggår liksom att dess beståndsdelar skapat ”regler” för hur denna verklighet ter sig och således också vilka medborgerliga och rumsliga praktiker som är möjliga och tillåtna. Genom konkreta eller abstrakta regler kontrolleras praktikerna och rörelsen liksom att användningen av samhällets sociala rum begränsas. Framförallt utgår makten (om än ej uteslutande) ifrån det abstrakta rummets dominerande där hinder exempelvis kan utgöras av identifikationskrav och den konstruerade ”illegaliteten” i gruppens vistelse.

I linje med detta ställdes icke-medborgarskapet som övergripande ordning (abstrakt dominerande rum) för uppsatsen och sedermera eftersöktes rum som gruppen gavs tillträde till, eller helt enkelt intog. Likaså var det viktigt att uttala de rum som gruppen utesluts ifrån eller främjat sig ifrån att använda. Läst med Lefebvre poängterar uppsatsen att både medborgaren och icke-medborgaren delar det fysiska rummet (det upplevda) i samhället – men livsvillkoren, förutsättningarna och känslorna inför det (det levda) är inte detsamma. Påverkan och dominerandet av det föreställda rummet och de känslor som det fysiska frambringat (i samråd med det förstådda och abstrakta) skiljer sig åt mellan grupperna. I en allmän konklusion kan det noteras att gruppens rumsliga och medborgerliga praktiker på ett par – om än ej allomfattande – sätt omorganiserar de formella strukturerna. Detta genom deras faktiska och fysiska närvaro. Men deras handlings- och rörelseutrymme är fortfarande begränsat i den svenska kontexten. Det skall även noteras att generaliserbarheten i resultaten kan ifrågasättas eftersom

sammansättningen av rum inte direkt kan översättas till andra kontexter. De rum som identifierats – av gruppen själva liksom externt – kan således skilja sig ifrån kontext till kontext. Men medborgarskapet som institution och överordnad diskursordning, vilken kategoriserar tillträdet till diverse olika rum i samhället, kan dock förflyttas till andra kontexter. Likaså skall det noteras för att utöka reliabiliteten i resultaten bör gruppen om informanter utökas.

Så hur konstrueras den odokumenterade immigrantens sociala rum i den svenska kontexten? Genom att utforska de rum som används eller på ett eller annat vis förhåller sig till gruppen kan det noteras att genom sina behov och medborgerliga praktiker skapar odokumenterade immigranter, tillsammans med den omgärdande infrastrukturen ett anpassat socialt rum inom, i relation till eller i motsättning till den rådande organiseringen. Identifikation av de rum som mina informanter på ett eller annat vis förhåller sig till – samt de externa källorna/aktörernas sammansatta bild – har därmed varit det främsta projektet. Sedermera har stadens osynliga gränsdragningar, liksom rum för vård, barnomsorg/förskola/skola, informellt arbete, bostaden samt kyrkor som hjälp- och skyddsinstitutioner utforskats.

Staden och rätten till den framförs framförallt genom rädsla och en riskmedvetenhet om de osynliga gränserna bortom vilket hotet är mindre respektive större. Genom icke-medborgarskapet görs vissa miljöer (framförallt ”förorten”) till sina medan andra lämnas till att tillhöra andra (medborgaren, svensken). ”Stan” och aktiviteterna den erbjuder exkluderas ifrån icke-medborgarens vardagliga praktiker och dess liv. Detta till trots återfinns ju gruppen inom samhällets ramar och således framkallas och används utrymmen därinom.

Gruppens anspråk om vård har producerat vägar till och inom den formella organiseringen men även skapat specifika förhandlade rum i andra lokaliteter. Anspråket underifrån har även utövat inflytande på den formella strukturen och politiskt omförhandlas således icke-medborgarskapets fundament inom ramen för denna diskurs. Karaktären av det formella rummet grundas i rädsla medan de informella vådrummen karaktäriseras av ett anpassat och förhandlat rum utanför de formella strukturerna.

Gällande de odokumenterade barnens tillträde till barnomsorg/förskola/skola återfinns en del element från vårdens organisering. Formellt *är* inte rummet deras men har *gjorts* till det genom att underifrån bekämpa organiseringen. Det fysiska rummet är det samma som för andra barn och det finns en ambition om att ordna samma känsla i/inför det. Huruvida detta kan försäkras kan inte fullgott förtälas i denna uppsats.

Utan tillhörighet till det nationella utgör ekonomisk försörjning även en svårighet för odokumenterade immigranter. I detta framträder bilden om personen och arbetskraften

som en vara på den globala nivån. I de lokala och konkreta rummen blir dessa lokaliteter för utnyttjande (genom låga löner och dåliga arbetsvillkor). Men, detta skall inte ses som den ensidiga bilden. Trots villkoren kan det upplevas som en möjlighet och också ett medel för att i andra lägen kunna motarbeta livsvillkoren som karaktäriserats av icke-medborgarskapets exkludering.

Villkoren som icke-medborgarskapet påbjuder kan även ses i att bostaden allt som oftast inte görs eller upplevs som ett hem. Andrahandsmarknaden liksom flexibiliteten som ofta avkrävs gruppen gör att det levda rummet inte karaktäriseras på samma vis som för andra invånare i samhället. Rädslan för att göra fel och bli upptäckt materialiseras genom att begränsa handlingsutrymmet och vad som är tillåtet att göra i rummet. Odokumenterade tillskrivs således inget hem – i avsaknad ersätts det istället med ett rum som i vissa fall känns som ett fängelse. I detta läge bekämpas inte den formella organiseringen, istället anpassas handlingarna till vad som anses säkert.

Som en trygg och hjälpande hand träder istället ”Guds rikes ambassader” fram. Här omformuleras dem till vi och vi till dem. I löpande omformulering av vad och till vilka hjälp skall erbjuds bekämpas samhällets organisering utifrån icke-medborgarskapet. De medborgerliga praktikerna och de uttryckta behoven naggar således (underifrån) samhällets övriga organisering i kanterna. Genom att delvis eller helt hjälpa till med upprätthållandet av det ekonomiska och sociala livet ges odokumenterade immigranter tillträde till ett rum som gjorts till deras och för deras behov. Detta är dock inte det samma som att mena att relationen blir jämbördig. Den odokumenterade immigranten är nämligen fortfarande den som behöver något, eller erbjuds hjälp, eftersom självorganiseringen inte är till fullo möjligt i ett landskap där identiteten och medborgarskapet görs påtaglig nästintill överallt.

Precis som omnämnt, skall dessa rum och miljöer inte ses som de *enda* som odokumenterade immigranter beträder. De är dock de som under mina intervjuer - och i det övriga materialet – gjort sig gällande. Sammantaget stipulerar gruppens vardagliga, medborgerliga eller rumsliga praktiker en anpassning och förhandling ifrån den nationella kontextens sida. Men framförallt avkräver samma kontext en anpassning *till* men *utanför* de formella strukturerna. Ibland, och där behov uttrycks, bekämpas dem. Men allt som oftast läser medborgarskapet och dess symbolism gruppen till andra vägar eller helt enkelt till anpassning. Det föreställda rummet och icke-medborgarskapet påverkar helt enkelt hur livet kan levas. Så identifieringen av rumsdiskurserna ger en översikt över fältet, men genom ansatsen att karaktärisera och diskutera dessa rum, liksom gruppens närvaro i dem, ges slutledningen ytterligare en dimension. Icke-medborgarskapet sätter visserligen gränser för hur det samhälleliga sociala rummet får eller kan användas, men icke desto mindre förhandlas detta rum på grund av gruppen faktiska närvaro och anspråk på tillträde. Precis som Holgersson poängterar (se ovan), görs inte detta alltid som en medveten aktion, istället drivs den svenska kontexten till förhandling (om än endast i viss mån). Men förhandlingen

är inte ensidig. Istället möts båda aktörerna i detta (det nationella och gruppen om odokumenterade immigranter). Den tydliga makten ligger dock kvar hos agendasättaren som befäster icke-medborgarskapet och icke-tillhörigheten, men med små naggningar förhandlas odokumenterade immigranternas ställning i det svenska samhället. Det går dock inte att förringa hur icke-medborgarskapets strukturer liksom dess praktiska, fysiska men också mentala konsekvenser påverkar hur verkligheten ter sig för gruppen. Sedermera gör sig den nationella kontexten synnerligen gällande för hur rummet tillåts användas liksom att makten att fritt välja hur/när/var samhällets rum skall användas inte till fullo förkroppsligas hos den odokumenterade immigranten.

6.2 Avslutande reflektion

Som en avslutande reflektion vill jag registrera min egen bild av fältet innan jag tillträdde det. Den är i stor överensstämmelse med hur Sager framställer sin:

“I expected to find an underground network of people helping rejected asylum seekers to hide from the police in basements, churches and hidden rooms. I imagined myself and some refugee family as mysterious silhouettes switching cars in a dark alley on our way to the next temporary hiding place.” (Sager 2011:17).

Men precis som Sager sedan säger, var denna bild inte överensstämmande med verkligheten. Min bild, liksom hennes, var högst romantiserad och mystifierad. Visserligen bekämpar infrastrukturen och gruppens praktiker samhällets organisering men detta sker inte i det dolda (Sager 2011:17). Under arbetets gång har jag därför omvärderat min bild och blivit medveten om att dessa individer är människor och inte skuggfigurer i en underjordisk värld. Människor vilka är en del av den svenska kontexten i samma utsträckning – om än ej formellt – som andra individer därinom.

Referenser

Litteratur

- Alexander, Shannon – Markus Gunneflo, Andreas Inghammar, Gregor Noll och Mats Tjernber (2010) ”Papperslös, laglös, rättslös: Papperslösa migranternas rättsliga ställning”. Sieps Europa Politisk Analys 2010:8epa. Hämtad från http://www.sieps.se/sites/default/files/20108epa_0.pdf
- Bergström, Göran, Kristina Boréus (2005) *Textens mening och makt: Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. Lund: Studentlitteratur
- Bryman, Alan (2011). *Samhällsvetenskapliga metoder*. 2., [rev.] uppl. Malmö: Liber
- Castles, Stephen & Miller, Mark J. (2009). *The age of migration: international population movements in the modern world*. 4. ed. Basingstoke: Palgrave Macmillan
- Dalen, Monica (2007) *Intervju som metod*. Malmö: Gleerups
- Esping-Andersen, Gösta. (1990) *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, (pp. 9-34). Cambridge: Polity Press.
- Hansson, Markus (2008). *Sårbarhet och möjligheter – Om papperslösa immigranternas situation i majoritetssamhället*. Media-tryck
- Harvey, David (2011). *Ojämlighetens nya geografi: texter om stadens och rummets förändringar i den globala kapitalismen*. Stockholm: Atlas
- Holgersson, Helena (2011) *Icke-medborgarskapets urbana geografi*. Diss. Göteborg : Göteborgs universitet
- Khosravi, Shahram (2006) ”Territorialisering av mänsklighet: irreguljära och det nakna livet” i de los Reyes, Paulin (red) *Om välfärdens gränser och det villkorade medborgarskapet*. SOU 2006:37 (s. 283-304)
- Khosravi, Shahram (2010) ”An Etnography of Migrant 'Illegality' in Sweden: Included yet excepted”. *Journal of International Political Theory*, Vol 6, No 1, pp. 95–116
- Lefebvre, Henri. (2011) *The production of space*. 30th print. Malden, Mass: Blackwell Publishing

- Läkare i Världen (2009) ”Tillgång till vård för papperslösa i 11 europeiska länder”. *Rapport från European Observatory – Läkare i världen*. Hämtad 2012-01-13 från http://www.lakareivarlden.org/sites/default/files/European_Observatory_09_0.pdf
- Massey, Douglas S. et al (2008). *Worlds in motion: understanding international migration at the end of the millennium*. Oxford: Clarendon Press
- Olsson, Lina (2008). *Den självorganiserade staden: appropriation av offentliga rum i Rinkeby*. Diss. Lund : Lunds universitet, 2008
- Pettersson, Cecilia (2011) ”Gömda flyktingars erfarenheter av stödsamtal”. Kandidatuppsats Psykologiska Institutionen Göteborgs Universitet. Göteborg: Göteborgsuniversitet. Hämtad 2012-03-10 från <http://www.rosengrenska.org/pdfs/GomdaFlyktingarsErfarenheterAvStodsamtal.pdf>
- Ryen, Anne (2004) *Kvalitativ intervju – från vetenskapsteori till fältstudier*. Malmö: Liber
- Sager, Maja (2011). *Everyday clandestinity: experiences on the margins of citizenship and migration policies*. Diss. Lund: Lunds universitet, 2011
Tillgänglig på Internet: <http://www.lu.se/o.o.i.s?id=12588&postid=1770355>
- Sassen, Saskia (2007). *Territorium, makt, rättigheter: sammansättningar från medeltiden till den globala tidsåldern*. Stockholm: Atlas
- Socialdepartementet. Utredningen om vård för papperslösa m.fl. (2011). *Vård efter behov och på lika villkor: en mänsklig rättighet: betänkande*. Stockholm: Fritze. Tillgänglig på Internet: Hämtad 2011-01-09 från <http://www.regeringen.se/sb/d/108/a/169815>
- Socialstyrelsen (2010) *Social Rapport 2010*. Stockholm: Socialstyrelsen
- SOU 2007:34 (2007) Utredningen om rätt till utbildning m.m. för barn som håller sig undan verkställighet av beslut om avvísning eller utvisning. *Skolgång för barn som skall avisas eller utvisas: betänkande*. Stockholm: Fritze. Tillgänglig på Internet: <http://www.regeringen.se/content/1/c6/08/26/74/5ac1d249.pdf>
- SOU 2010:5 (2010). Utredningen om rätt till skolgång för barn som vistas i landet utan tillstånd. *Skolgång för alla barn: betänkande*. Stockholm: Fritze Tillgänglig på Internet: <http://www.regeringen.se/content/1/c6/13/88/33/9dc4e1a1.pdf>
- Willis, Katie (2010) ”Interviewing”. In Desai, Vandana & Potter, Robert B. (eds) *Doing Development Research*. London: Sage

Whinter Jørgensen, Louise Phillips (2000) *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur

Övrigt referensmaterial

Herbertsson, Amelie och Izabelle Nordfjäll, Therese Jansson (2011) "Guds rikes ambassad". Dokumentär publicerad på Vimeo 17 februari 2011. Hämtad 2012-03-09 från <http://vimeo.com/20073386>

Papperslösas rätt till vård (o.d.). "Vårdförmedlingar för papperslösa i Sverige". Tillgänglig på Internet: Hämtad 2011-01-15 från <http://www.vardforalla.se/resurser.asp>

Regeringen (2011 [2004]) "Medborgarskap" hämtad 2011-01-12 från <http://www.regeringen.se/sb/d/1483/a/12608>

SR Kaliber (2011) *Inte rätt att stanna - men kan inte utvisas*. Sändes 11 december 2011 i SR P1, Kaliber. Tillgänglig via SR:s sändningsarkiv. Hämtad 2012-03-08 från: <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=1316&artikel=4848550>

SFS 2001:976. *Förordning om utbildning, förskoleverksamhet och skolbarnomsorg för asylsökande m.fl.* Stockholm: Utbildningsdepartementet

Västra Götalandsregionen (2008) "Protokoll fört vid sammanträde med hälso- och sjukvårdsutskottet den 28 maj 2008, kl. 09.00-14.30, Sessionssalen, Residenset, Vänersborg". Hämtad den 2012-03-06 från: <http://www.vgregion.se/upload/Regionkanslierna/HSA/kansli/asyl-%20och%20flyktingfr%C3%A5gor/Protokoll%20Beslut%20HSU-Personer%20utan%20papper.dok.pdf>

UR Samtiden (2010) *UR Samtiden - Rätten till Vård: Livet som papperslös*. Sändes 14 december 2010 i Kunskapskanalen. Tillgänglig på UR Play. Hämtad 2012-03-06 från: <http://urplay.se/161545>

Appendix I

Intervjuguide – ”hjälpare”

Relation till papperslösa/odokumenterade immigranter

Vad gör du i relation till papperslösa/odokumenterade immigranter?

Nätverk/infrastruktur

Vilka personer/organisationer hjälper papperslösa/odokumenterade immigranter?

Vart bistås personerna?

Pågar andra aktiviteter i dessa miljöer/rum under mötet/vid andra tillfällen?

Om ja, vilka?

Befinner sig andra människor i dessa miljöer under mötet/vid andra tillfällen?

Om ja, vad gör de?

Hur organiseras hjälpen?

Föreställning – papperslös/odokumenterad immigrant

Hur upplever du att i din närhet (arbetsliv/socialt) föreställer sig dessa individer/gruppen?

Hur upplever du att det övriga samhället föreställer sig dessa individer/gruppen?

Vilka tankar har din omgivning om dessa individer/gruppen?

Möten

Varför möter du papperslösa/dokumenterade immigranter?

Vem tar kontakt?

Möter du dem i grupp eller individuellt? Orsaker till detta?

I vilka syften möter du dessa människor?

I vilka miljöer/rum möter du dessa människor?

Befinner sig andra människor i dessa miljöer/rum under mötet/vid andra tillfällen?

Om ja, vad gör de?

Pågår andra aktiviteter i dessa miljöer/rum?

Om ja, vilka?

Vardagen

Hur upplever du att de själva (papperslösa/odokumenterade) känner inför sin vardag?

Hur upplever du att känner de inför upprätthållandet av sin ekonomiska/sociala verklighet?

Vilka känslor upplever du att de har inför dessa aktiviteter?

Staden, rummet och interaktion

Hur använder papperslösa/odokumenterade immigranter samhället/staden?

Hur möter papperslösa/odokumenterade immigranter det "övriga samhället"/andra människor?

Hur och i vilka miljöer/rum möts de?

Pågår andra aktiviteter i dessa miljöer/rum under mötet?

Om ja, vilka och skiljer sig papperslösas/odokumenterade immigranternas användning av rummet från andra användares?

Vilka känslor tror du mötet med det "övriga samhället" frambringar?

Egna känslor

Hur känner du inför vart ni befinner er/möts?

Hur upplever du din relation till dessa människor?

Tillägg och egna tankar

Appendix II

Intervjuguide – papperslösa/odokumenterade immigranter

Kan du berätta lite om dig själv?

Familj, Vänner, Bakgrund etc.

Nätverk/Infrastruktur (inkl. möten)

Får du hjälp av personer/organisationer här i Sverige?

Om ja, med vad?

Var någonstans får du hjälp?

Pågar andra aktiviteter i dessa miljöer/rum under mötet/vid andra tillfällen?

Om ja, vilka?

Befinner sig andra människor i dessa miljöer under mötet/vid andra tillfällen?

Om ja, vad gör de?

Vardagen

Kan du berätta om din vardag? / Kan du berätta om en vanlig dag i ditt liv här?

Hur bor du?

Arbetar du?

Hur försörjer du dig?

Vilka umgås du med?

Staden, rummet och interaktion

Vilka miljöer/rum kommer du i kontakt med i ditt liv? / Hur rör du dig i samhället/staden?

Vad gör du i dessa miljöer/rum?

Vad gör andra i dessa miljöer/rum?

Finns det miljöer som du väljer framför andra? Om ja, vilka och varför?

Finns det miljöer/rum som du undviker? Om ja, vilka och varför?

Finns det regler som du känner att du måste/vill följa?

Finns det saker du vill göra men som du väljer bort?

Om ja, finns det andra miljöer/rum där du kan göra det du vill?

Hur känner du när du rör dig i staden/samhället?

Om ja, påverkar det hur du rör dig/vad du gör i samhället/staden?

Föreställning – papperslös/odokumenterad immigrant

Hur tror du andra tänker om dig och ditt liv?

Påverkar detta dig i hur du lever ditt liv? Om ja, hur?

Tillägg och egna tankar

Appendix III

Intervjupersoner

Susan arbetar i en kyrka i en utav de tre större städerna i Sverige. Hon arbetar både i förskolans kök och i relation till kyrkans diakoniarbete. Susan kommer i kontakt med odokumenterade immigranter på en daglig basis, både ideellt och professionellt, när hon hjälper till att distribuera mat, kläder (etc.) eller möter dem socialt.

Anna arbetar som diakon i en kyrka på en mindre ort i Sverige. Kyrkan finns i ett område där människor från många olika länder bor. Som diakon arbetar Anna med grupper som är socialt utsatta i samhället och däribland finns odokumenterade immigranter. I sitt arbete förmedlar Anna kontakter, distribuerar mat och kläder samt försöker organisera grupper och aktiviteter som är riktade till denna grupp. Vi träffas i kyrkan som hon tillhör men samtalar i ett avskilt rum.

Helen arbetar som barn och ungdomsledare i en kyrka i en utav de tre större städerna i Sverige. Kyrkan bistår med hjälp i form av till exempel mat, kläder, blöjor, månadskort för kollektivtrafiken, kontaktförmedling till sjukvård och mycket annat. Helen möter både vuxna och barn som lever som odokumenterade, men mestadels interagerar hon med barnen som finns i verksamheten.

Nina är förskollärare och arbetar i en förskola som står i kyrkans regi. Förskolan, liksom kyrkan, finns i en utav de tre större städerna i Sverige. Nina möter barn och föräldrar som lever gömda här i Sverige då förskolan som hon arbetar på tar emot barn som lever som odokumenterade. För intervjun möts vi i kyrkan. Genom rummet vi sitter i går människor fram och tillbaka.

Zoran har tidigare levt som odokumenterad immigrant i en utav de tre större städerna i Sverige. Han flydde från Kosovo och kom hit 2001 och sökte asyl. Han fick avslag på sin första asylansökan och gömde sig därför. Sammanlagt levde han som odokumenterad under fyra år tills han fick uppehållstillstånd i samband med den nationella amnestin som utlystes 2005. Zoran beskriver tiden efter uppehållstillståndet som hans ”andra liv”. Jag möter honom i den kyrka som han fått mycket hjälp utav under sin tid som odokumenterad immigrant.

Mohammed är en familjefar. Han har fru och barn i ursprungslandet Irak men lever som gömd här i Sverige. Han har kontakt med sin familj via telefon men när han pratar med dottern är hon ledsen – ”hon gråter” – hela tiden. Hon undrar när de skall vara tillsammans igen. Vid intervjutillfället möter jag honom där han befinner sig under merparten av sin dag

– i en kyrka. Kyrkan finns i en utav de tre större städerna i Sverige. Mohammed bor hos sin syster och hennes familj. Bostaden ligger en bit ifrån kyrkan men på ett avstånd som kan avverkas med kollektivtrafik. Till vår hjälp hade vi tolken Johan som arbetar i kyrkan. Intervjun bandades inte eftersom det var alldeles för mycket tumult i rummet och kyrkan under denna kväll. Avskildheten för Mohammed själv var inte tillräcklig och med hänsyn till de andra odokumenterade immigranterna i rummet valdes istället anteckningar under och efter intervjun.

Observationsrum

Kyrka 1 och förskolan

Genom hjälparen Helen kom jag i kontakt med en kyrka i en av de större svenska städerna. Helen välkomnade mig och ställde även upp på en intervju där hon berättade om sina erfarenheter. Vid vårt första möte visade hon mig runt i kyrkan där hon arbetade och berättade lite mer om verksamheten de bedrev där. Bland annat berättade hon om luncher och aktiviteter av olika slag som kyrkan anordnade för alla kyrkans besökare – däribland odokumenterade immigranter. Kyrkans rum förvandlades vid denna tidpunkt för en lunchservering som skulle äga rum. Aktiviteten var i full gång och inom kort fylldes kyrkans uppdukade rum med människor. Under rundturen visade hon mig även genom en dörr som ledde till en förskola som fanns i kyrkans regi. Hon berättade att de hade barn i sina grupper som levde som odokumenterade immigranter. När Helen visade mig runt, och även bekräftat vid senare besök, slog det mig att trots att dörrar skiljde de olika rummen, och vad de var ämnade till, åt fanns där en gränslöshet och tillåtenhet att korsa trösklar runt om i kyrkan. Vid detta första besök, presenterade hon mig för Nina – en av förskollärarna som arbetade där – och jag blev inbjuden att senare under samma vecka besöka deras verksamhet under en förmiddag. De erfarenheterna kan läsas i kapitel 5.

Kyrka 2 och mottagning

Hjälparen Helen assisterade mig även med att komma i kontakt med en diakon i en kyrka som låg i en annan stadsdel i samma stad som hennes egen. Till detta tillfälle bjöds jag in att få vara med under en kväll där odokumenterade immigranter kunde få hjälp med olika saker – mat, sjuk- och hälsovård, kläder osv. Innan mitt besök hade Helen berättat för mig att under dessa ”mottagnings”-kvällar var det febril aktivitet och *mycket* människor i kyrkan. Själv hade jag aldrig varit i stadsdelen där kyrkan låg – så sökande tog jag mig i mörkret från min kollektivtrafiksförbindelse, via punktvis upplysta gångvägar, till kyrkan som vid första anblick utifrån inte alls såg så välfylld ut som Helen nämnt. Första tanken som slog mig när jag öppnade dörren var dock att Helen mycket riktigt hade återberättat mängden människor i kyrkorummet korrekt. Observationerna från detta tillfälle kan i kapitel 5.